

III RIIGIKOGU

3. istungjärk. **Protokoll nr. 63 (29).**

1927. a.

III Riigikogu koosolek 31. märtsil 1927. a. kell 10.

Kokku on tulnud 94 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Teemant**, siseminister **J. Hünerson**, välisminister **Fr. Akel**, haridusminister **J. Lattik**, sõjaminister **N. Reek**, kohtuminister **O. Tief**, rahaminister **L. Sepp**, töö-hoolekandeminister **J. Masing**, teedeminister **A. Kerem**, kaubandus-tööstusminister **K. Kornel**.

Päevakord:

1. Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse revideeritud konventsiooniga ja selle lisaprotokolliga ühinemise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

2. Riigiasutustes eraisikutele ja -asutustele maaplaanide, hindamise- ja piiridokumentide valmistamise ja õigekstunnustamise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

3. Eesti-Briti vahelise rahatransfertide vahetamise kokkuleppe lisaartiklite kinnitamise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

4. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1927./1928. aastaks — III lugemisel.

5. Maavolikogude kodukorra muutmise seadus — omavalitsuse komisjoni ettepanek.

6. Riigiteenijate haiguskindlustusseadus — II lugemisel.

7. Riigivanema, ministrite ja riigikontrolöri tasude seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

8. Perekonna-abiraha seaduse muutmise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

9. Põllumajapidamiste metsaga varustamise seadus — I lugemisel.

10. Üüriseaduse muutmise ja osalise kaotamise seadus — üüriseaduse komisjoni ettepanek.

11. Palga alammäära seadus — sotsiaalkomisjoni ettepanek.

12. Uute linnade tuluallikate suurendamise ajutine seadus — omavalitsuse komisjoni ettepanek.

13. Eluaseme seadus — maakomisjoni ettepanek.

14. Riigi majapidamise aruande komisjoni esitis riigikontrolöri aruande kohta o/ü. „Realise“ asjas.

15. Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise seaduse muutmise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

16. Piirituse ja alkoholiliste jookide müügi seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

17. Tallinna Raekoja platsi korraldamiseks kinnisvara sundvõõrandamise seadus — üldkomisjoni ettepanek.

18. Rahukohtu trahviseaduse täiendamise seadus — üldkomisjoni ettepanek.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**, pärast abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **O. Liigand**.
Koosolek algab kell 10.20 min.

Juhataja **K. Einbund**: Avan Riigikogu koosoleku. Päevakord on Riigikogu poolt määratud.

Enne päevakorra juurde asumist on sõna sekretäril teadaande korras.

1. Teadaandmine tervitustelegrammi kohta. Sekretär **O. Liigand**: Riigikogu esimehe mimele on tulnud telegramm järgmise sisuga: „Eesti laenuhoiuühisuse kui Eesti esimese ühispanga asutamist kahekümneviie aasta eest mälestades ja rõõmuga ära märkides suurt edasijõudmist meie kultuurilises ja rahvamajanduslikus poliitilises elus, tervitame Teid ja Riigikogu, tänades väsimata hoole ja vaeva eest meie iseisva elu korraldamisel kõikumata usus rahva ja tema esituse üksmeelse töö ja praeguste tulevaste võitude püsivuse sisse. Eesti laenu- ja hoiuühisus.“

2. Teadaandmine komisjoni antud seaduseelnõu kohta. Riigikogu juhatus poolt on antud maanteede seadus — omavalitsuse komisjoni.

3. Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse revideeritud konventsiooniga ja selle lisaprotokolliga ühinemise seadus — redaktsioon. Redaktsiooni komisjoni aruandja **O. Gustavson** kannab ette ja eraldi hääletamisel võetakse vastu nähtava enamusega redaktsiooni komisjoni muudatused 1—6.

Redaktsiooni komisjon paneb Riigikogule ette vastu võtta „Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse revideeritud konventsiooniga ja selle lisaprotokolliga ühinemise seaduse“ lõpulik redaktsioon Riigikogu poolt kolmandal lugemisel vastuvõetud kujul järgmiste muudatustega:

1. Pealkirjas ja § 1. esimeses ja teises reas: revideeritud Berni, kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsiooniga, p. o. Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse revideeritud konventsiooniga.

2. § 1. kolmas rida: Kustutada sõna „mis-sugune“.

3. Sealsamas, kaheksas, üheksas ja kümnes rida: (redaktsioonis, mis sellele artiklile antud 4. mail 1896. a. Pariisis allakirjutatud lisaaktis), p. o. (sellele artiklile 4. mail 1896. a. Pariisis allakirjutatud lisaaktis antud redaktsioonis).

4. § 2 a) esimene rida: 1908, p. o. 1908. a.

5. Sealsamas, kolmas rida: ja eestikeelne tõlge, p. o. eestikeelse tõlkega.

6. § 2 b) teine ja kolmas rida: (redaktsioonis, mis sellele artiklile antud 4. mail 1896. a. Pariisis allakirjutatud aktis), p. o. (sellele artiklile 4. mail 1896. a. Pariisis allakirjutatud lisaaktis antud redaktsioonis).

4. Riigiasutustes eraisikutele ja -asutustele maaplaanide, hindamise- ja piiridokumentide valmistamise ja õigekstunnustamise seadus — redaktsioon.

Redaktsiooni komisjoni aruandja **O. Gustavson** kannab ette ja eraldi hääletamisel võetakse vastu nähtava enamusega redaktsiooni komisjoni muudatused 1—3.

Redaktsiooni komisjon paneb Riigikogule ette vastu võtta „Riigiasutustes eraisikutele ja -asutustele maaplaanide, hindamise- ja piiridokumentide valmistamise ja õigekstunnustamise seaduse“ lõpulik redaktsioon Riigikogu poolt kolmandal lugemisel vastuvõetud kujul järgmiste muudatustega:

1. Pealkiri, teine rida: panna sõna „asutustele“ ette ühendusmärk.

2. § 2. esimene rida: Tasunormid § 1., p. o. Tasunormid käesoleva seaduse § 1.

3. § 2. teine lõige võtta järgmiselt: Tasunormid ei või olla väiksemad riigiasutustele nende tööde läbi tekkinud kuludest.

5. Eesti-Briti vahelise rahatransfertide vahetamise kokkuleppe lisaartiklite kinnitamise seadus — redaktsioon.

Redaktsiooni komisjon paneb Riigikogule ette, vastu võtta „Eesti-Briti vahelise rahatransfertide vahetamise kokkuleppe lisaartiklite kinnitamise seaduse“ lõpulik redaktsioon Riigikogu poolt kolmandal lugemisel vastuvõetud kujul järgmiste muudatustega:

1. Pealkirjas ja § 1. esimeses reas: Eesti ja Briti, p. o. Eesti-Briti.

2. § 1. teine rida: kustutada sõna „mis“.

3. § 2. esimene rida: ja eestikeelne tõlge, p. o. eestikeelse tõlkega.

6. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1927./1928. aastaks — III lugemisel.

(Arutamisel on siseministeeriumi korraldised kulud.)

O. Gustavson (stp): Rkl. Kaarna heitis ette meie tööliskonnale — töölised ise olla eestkätt süüdi selles, et nende elujärg vilets. Nad olla loitud oma organiseerimises, ja kui nad midagi ses suhtes ette võtvatki, siis kalduvat nad äärmusesse ega oskavat oma esinemistes ning nõudmistes pidada mingit piiri. See on ränk süüdistus. Sellejuures ei tohi pealegi unustada, et see süüdistus tuleb mehe poolt, kes pikemat aega on töö-hoolekandeministrina olnud Vabariigi Valitsuse liige ja sellepärast väga hästi peaks olema kursis kõige sellega, mis seal poolt on tehtud töölisliikumise „eriliseks soodustamiseks“.

Igal aastal on olnud ja samuti tänavugi on siseministeeriumi politseiosakonna eelarves krediit kuritegevuse vastu võitlemiseks. Lõvi-osa sellest krediidist on küsitud võitluseks poliitilisel alal. Tänavu, samuti läinud aastal, nõuti selleks otstarbeks 7 miljonit marka. Kuidas seda krediiti on tarvitatud ja kuidas seda edasigi tarvitatakse, see on selle võitlusala juhi härra abidirektor Sooman'i arvamise järgi — riiklik saladus. Riigikogu liikmed, kes eelarve-komisjonis see suhtes on julenud seletusi pärida, on pidanud leppima vaid väheste raasukestega. Selle tagajärjel on nende krediitide ümber alati lehvitud veidi salapärane õhkkond, mis on soodus igasuguste oletuste tekkimiseks ning kahtluste äratamiseks. Neid kahtlustusi on eriti agarad levitama poliitilise politsei endised ametnikud. Nende juttude järgi on seal asjad,

eriti endistel aegadel, olnud lihtsalt hullud. Härra Sooman'i seletuse järgi eelarve-komisjonis olla asjad ses suhtes nüüd paranenud ega olla enam midagi ette heita tähendatud krediidide tarvitamises.

Ma tahtsin puudutada üht nähtust poliitilise kuritegevuse vastu võitlemise alal. Provokatsioon — see on meie poliitilise politsei üks kõige armsamatest võitlusmeetoditest. Meil ei ole olnud ühtki poliitilist protsessi, kus mitte ei oleks figureerinud provokaatorid. Tarvitseb ainult nimetada Varfolomejev'it, Tammerik'ku ja teisi. Üks värskematest provokaatoritest on läinud aastal kurikuulsaks saanud Mihkalai. Kes see härra päriselt on, see on jäänud siamaani saladuseks. Selle härra kohta seletas härra Sooman, et poliitilist politseid ta isik ja ta tegevus ei huvitavat. Kui arvestada Mihkalai faktilise tegevusega ja antud seletusega, siis on selge, et Mihkalai ei ole keegi muu, kui — poliitilise politsei enese agent. Muud järeldust teha ei saa, vähemalt niikaua mitte, kui sise-ministeeriumi esitaja ei ole tulnud ja seletanud, et poliitilise politsei suhted selle härraga on olnud teistsugused. Kahtlemata näib nii, et see härra on tegutsenud poliitilise politsei — oma ülemuse — näpunäidetel. Siit selgub huvitav tõsiasi: poliitilise kuritegevuse vastu võitlemise krediidit tarvitatakse sama kuritegevuse levitamiseks. Poliitiline politsei ise kutsub riigi krediidide arvel välja need vaimud, kellega võiks pärast vahvalt võidelda ja kiidelda oma teenetega kommunismi hävitamisel. Meie teame, kuidas poliitiline politsei kommuniste otsib igalt poolt. Ja kui sellel asutusel näpud põhja ulatavad, et kui pole oma olemasolu õigustamiseks enam midagi ette tuua, siis pannakse käed külge ja katsutakse omalt poolt vabritseerida midagi sarnast, millele kommunistlikku värvi püütakse anda. Pärast on siis hea ja kerge tulla ning näidata, kui palju poliitiline politsei on teinud tänuhulka tööd riigi sisemise kaitse huvides.

Meie, sotsialistide, arvates on sarnane talitusviis sama alatu kui lubamatu. Meie riigil ei ole miljoneid maha visata selleks, et neid anda poliitilisele politseile selleks, et see igasuguste provokatsioonidega võiks endale kindlustada teenistust ja leiba.

Mina julgen arvata, et härra Kaarna kui endine minister tohiks teada neid meetode, millistega meil seda kommunismi tehakse, ja kuidas selle vastu võideldakse. Kui härra Kaarna selle peale vaatamata tuleb ja teeb etteheiteid töölistele — need olla ise süüdi selles, et töölisliikumine meil jalgu alla ei saavat, siis on see minu arvates sama ühekülgne kui ülekohtune. Meie, sotsialistide, arvates on

lubamatu raisata sarnasteks alatuteks võitlusvõteteks riigiraha. Ei tohi riigiraha määrata selleks, et poliitiline politsei ise võiks tegutseda kommunismi levitamiseks. (Vahelhüüe A. Anderkopp'i, tõer poolt.) Härra Anderkopp, meie oleme kahjuks pidanud eriti viimastel päevadel olema tunnistajateks, kuidas tööerakonnalgi midagi on südames sügelema löönud. Nähtavasti on tööerakond taas jõudnud aegjärku, kus ta arwab tulnud olevat paraja tunni töölisliikumise aadressil poliitilisele politseile öelda: tulge ja tehke, mis teie kohus teha. Mispärast see nõnda on, seda mina muidugi ei tea. See on teie kodune asi. Teie ise olete paremini kursis nende motiividega, mis sunnivad teid viimastel päevadel välja astuma sarnases suunas. (H. Rebane, põl: Tuulelipp on pööranud!) Tuulelipp on pööranud ja nähtavasti nõnda, et ta näitab kurssi põllumeeste kogude poole ning see peaks Teid, härra Rebane, ja Teie rühma rõõmustama.

Edasi tahtsin härra siseministri tähelepanu juhtida ühele üksikasjale. On varem jutt olnud sellest, kuidas mõnikord meie politseivõimud kipuvad ülekuulamistel käsi külge panema. Tõsi, viimasel ajal on kaebused selles suhtes jäänud küll vähemaks. Kuid paistab siiski, et politseiasutustest ei ole veel lõpulikult välja roogitud see arusaamine, nagu oleksid sarnased võtted lubatud. Mul on käepärast üks protest, mis on alles hiljuti saadetud kohalikule prefektile. Ma kannan selle ette. See on Leena Pärnik-Lepiku palve, kelle elukoht on Torma vallas, Lilastvere külas, Kiltri talus. Palve on järgmine:

6-dal märtsil s. a. läksin mina kodust ära oma ema juurde, kelle elukoht minu talust umbes 1 kilomeeter eemal. Ka minu poeg Harry Pärnik läks hommikul kodust ära oma tuttavate juurde, kes elavad 6 versta meilt kaugel. Koju jäi minu noorem 7-aastane poeg Uudo ja kohtulikult minuga abielust lahutatud endine mees — kroonu sant Juhan Andrese p. Pärnik, kes minu loal minu talus oma laste juures elab. Lõuna paiku koju tulles nägin, et majal on uks sisse murtud ja tuppa astudes leidsin Juhan Pärnik'u põrandal maas lamamas, kes hoigas.

Toas oli konstaabel Piir oma abilisega, Raus'i talus elav August Leppasepp ja kaitseliidu märkidega inimesed. Üks viimastest ütles: Kas anname kuradile veel? Mina protesteerisin selle vastu öeldes: mis teie tate enam peksate, oletegi juba ära peksnud. Hoigaja palus vett anda ja tohtri tuua, et teda olla ära pekstud. Pärast võtsid nad minu püssi seinaga pealt ära, ehkki ma küll püssipidamise loa esitasin, ja viisid enesega kaasa. Viimati

pandi Pärnik ree peale ja viidi ära. Pärast nende ärasõitu jutustas laps õudsest Pärnik'u peksmisest. Teda olla üks sissetulijatest juukseid pidi tagatoast voodist ettetuppa lohistanud ja siis põrandal jalgadega peksnud ja tallanud, kuna tema, laps, tahatuppa lükatud ja öeldud, mis sina siin vahid. Laps, sellest peksust ja peksetu kisast ära hirmunud, pugunud pärast voodi alla, kartes, et ka teda peksma hakatakse.

Seesugune vägivald ja tooruse tarvitamine inimese kallal, seda enam sandi juures, leian ma uskmata ülekohtuse olevat, ja sarnane sissemurdmine majasse peremehe äraolekul, kui seda minu majas on tehtud, annab selget tunnistust sellest, kui kaugele üldse minna võidakse omavoliga kodaniku isiku ja tema kodu puutumatus rikkumise mõttes. Iseloomustav on asi siin iseäranis sellepärast, et just need isikud, kelle peale seadusega kodaniku julgeoleku ja tema varanduse kaitsmise ülesanne on pandud, just ise on kõik selle eelpool kirjeldatu toime pannud.

Sarnase vägivald ja omavoli vastu kategooriliselt protesteerides palun: 1) kohapeal juurdlust ette võtta ja ülevaatus toimetada erapooletute ametnikkude läbi väljaspool Mustvee politseijaoskonda, kelle ametnikkudest on osa ise asjasse segatud, 2) minu poolt äraviidud püss tagasi lasta tuua ja 3) süüdlased omavolis kohtulikule vastutusele võtta. Juurdluse käigus saavad selguma need tõsised põhjused, millest see julm omavoli ja vägivald tekkinud on. Mahalõhutud uks jääb minu poolt parandamata, kuni kohapeal ülevaatus toimetatud saab."

Ühenduses selle kirjaga lisab juurde veel arstitunnistuse, mille välja andnud Torma jaoskonna arst dr. L. Kohlen. Tunnistus on järgmine: „Seega tõendan, et Harry Pärnik'u palve peale vaatasin täna üle tema isa Juhan Andrese poeg Pärnik'u, 59 aastat vana, Torma vallast Lilastvere külast, keda olla peksetud. Ülevaatusel leidsin, et temal mõned nahakriimustused parema reie naha peal. Pahema reie naha peal kitsad punased jooned näha. Parema küünarvarre naha peal üks punane-sinikas koht umbes 10-margalise suuruses. Tähen-datud vigastused kuuluvad kergete liiki, elukardetavad ei ole.“

Ma esitan härrale siseministrile küsimise, mis selles suhtes ette võetud, et seda lugu selgitada. Kõrvalt kuuldes on kohalikud politsei-võimud kohapeal asja juurdlemas käies kõik teinud selleks, et asja sumbutada. Ülekuulamis-protokoll on nii kokku seatud, et politseiametnikkude teguviisi õigustada ja paremas valguses paista lasta. Meie arvamise järgi on see küsimus seda väärt, et siin erapooletu juurdlus peaks toime pandama. Selleks ärju

määratagu kohapealseid politseiametnikke, kes ei saa erapooletud olla, vaid teised võimud, kes asja objektiivselt uurides peavad selgitama, kas siin on tegemist kirjeldatud asjaoludega. Kui asi tõesti nõnda on olnud, nagu kaebuses kirjeldatakse, siis peavad süüdlased vastava karistuse saama, kui ei taheta, et kodanik peaks langema politsei omavoli kaitsetuks ohvriks.

Siseminister J. Hünerson: Lugupeetud rkl. Gustavson on esinenud siin väitega, nagu tarvitaks poliitiline politsei omas töös ja tegevuses alatuid võtteid, tarvitades riigisummasid selleks, et kommunismi edendada ja näidata, et meil kommunism olemas on ja politseid siis selleks tarvis on, et selle vastu võidelda.

Pea ütles, et kui neid küsimusi üldiselt esitatakse, siis raske on nende tõepõhja järele katsuda ja väga raske on nende üle üldse vaielda. Pea ühte ütles: poliitiline politsei on samasugune riiklik organisatsioon, nagu kõik teised ametiasutused. Temal on oma seaduslik alus olemas, on seadustes ettenähtud tööviis, on ka riiklik tarvidus, mis pärast see politsei olemas on. (M. Martna, stp: Kas nii, nagu Punane Rist?) Ma pean ütles, lugupeetud härra Martna, et politsei nii mõnelgi kohal veel rohkem tarvilik on kui Punane Rist, ja just siis, kui kodanikel teataval korral ja ajal abi tarvis on, siis poliitiline politsei seda andma peab. Võin ühte öelda, et niipalju, kui ma oma lühikese ametisoleku aja jooksul olen politseialaga võinud tuttavaks saada, siis siin tarvitatakse seaduslike abinõusid töötamiseks, ja et minu tahtmine niisugune on, et siin mingisugust seadusest kõrvalkaldumist ei tohi olla. Kui sellel alal seaduserikkumist ette peaks tulema, siis võetakse ka siin ametnikud vastutusele, nagu igal muul ametialal, kus võimu kurjasti tarvitatakse. Nõnda et mina igatahes kuidagi viisi ei taha ega mõtlegi lubada, et seal mitteseaduslike teid käidaks. Seda võin ma teile, lugupeetud Riigikogu liikmed, praegu kinnitada.

Edasi teine juhtumine, nagu paneks välispolitsei asjade ajamisel ja ülekuulamisel kodanikkudele nii öelda käsi külge. Selleks toodi siin juhtumine Tormast. Ma pean tähendama, et minult tõesti lugupeetud Riigikogu liikmed ei või nõuda, et ma selle küsimuse üksikasju teaksin või tunneksin. Lühikese aja jooksul, mis ma siseministeeriumi juhtinud, ei ole ma sellega veel tutvunenud ja sellepärast ma ei saa siin sisuliselt midagi vastata. Mul on kahju, et rkl. härra Gustavson seesugust teed tarvitas selle küsimuse ülestõstmiseks, et

ma mitte sellele sisuliselt vastata ei saa. Kui härra Gustavson oleks küsimisega esinenud, siis oleks mul küsimise korras kergem olnud vastata, oleks võimalik olnud materjali ette tuua, aga praegusel korral ma seda ei saa. (M. Martna, stp: Teine kord, järgmisel koosolekul!) Jah, kui Teie nii lahke olete ja küsimise esitate. (M. Martna, stp: Võtke seda nüüd küsimisena!) Ei saa, seal on omad vormid olemas. Ma ütlen, püüdke sellest aru saada, kui teil asjaga tõi taga on. Mina võtan asja muidugi tõsiselt, püüan seda omalt poolt tundma õppida ja selgitada, milles asi seisab. Aga ärge seadke mind niisugusesse seisukorda, et mul võimatu vastata on. (M. Martna, stp: Kahetsen, et see tegelikult võimatu! O. Gustavson, stp: Ega meie, härra siseminister, täna ei saagi seda! Vahelhüüded.) No jah, kui Teie küsite. Praegu ei ole see küsimise korras esitatud. (M. Martna, stp: Kas siis peab korrast kinni pidama?) Kuidas ma muidu saan? Pärast seletame kodukorda ja näeme.

Ma ütlen, et sisuliselt selle küsimise peale vastamisest ei tahaks keelduda. Peab tähendama, et Vabariigi Valitsusel on alaliseks hooleks ja mureks olnud meie politseid niisugasti teadmiste poolest tõsta, kui ka selle poolest, et isiklik koosseis vastav oleks, välja kujundada ja arendada, et seal tublid inimesed ametis oleksid, kes vastaksid oma ülesandele ja teeksid tööd selles vaimus, mis riigikorrale aluseks on. Sellest seisukohast, austatud Riigikogu liikmed, välja minnes, on Vabariigi Valitsuse tegevus sellel alal intensiivne olnud. Meie teame, et on asutatud eriline kool või kursus, kus politseiametnikke ette valmistatakse, et nad oma ametalast kui ka töö meetoditest selgema teadmise saaksid. Teiselt poolt on politsei isikliku koosseisu uuendamise ja muutmise puhul alati silmas peetud, et ametisse jääksid tublid inimesed, kes oma hariduse kui ka iseloomu poolest tuntud kui head ja tublid inimesed. Sellest küljest ei ole tarvis praegusele Vabariigi Valitsusele mingisuguseid etteheiteid teha. Võin austatud Riigikogu liikmetele tõendada, et minu püüd ja tahtmine on selles mõttes kaasa aidata, et meie politsei demokraatliku riigikorra alusel ja sihis ning vaimus võiks töötada ning kodanikkude julgeolekuks tegutseda.

Chr. Kaarna (töer): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kahjuks puudusin koosolekul sel puhul, kui rkl. Gustavson kõneles. Minul ei ole ka korda läinud stenogramme läbi vaadata, aga olen vahepeal teada saanud, et härra Gustavson on tähendanud, nagu oleksin ma meie töölisklassile etteheiteid teinud selle-

pärast, et see levitab kommunistlikku kihutustööd. Minu mõttekäik ei olnud niisugune, vaid mina käsitasin küsimust sellelt seisukohalt, et kuna töölisklassi juures arusaamistasapind kaunis madal on, on paljud töölistest sagedasti läinud kommunistlike kihutajate õnge otsa. Kui tahate tõendust saada, et asi nii on, siis võib igaüks meelde tuletada, et ässitajateks on ikka ja alati olnud isikud väljastpoolt tööliskonda. Kas kõige suuremad kihutustöötajad olid töölised, nagu Pöögelman, Rästas, Kingissepp, Anvelt, Palvadre? Võtke ka need Riigikogu liikmed, kes istusid I Riigikogus teie seltsis, nagu Keerdo, Janson, — kas olid need töölised? Ei, seda nad ei olnud. Need inimesed on kihutustööd teinud töölise seas, nad on ära lõhkunud töölise frondi, ja selle lõhkumistöö tagajärjed annavad ennast tunda. Kui sinna hulka on sattunud mõned inimesed teistsuguse jumega, siis arvan ma, et siin ei ole tegemist provokatsiooniga riiklike asutuste poolt, vaid sellega, et üksikud üleskihutajad ise ametiasutustes teateid on avaldanud. Kuid see ei puutu asjasse. Ma ei puudutanud seda küsimust, vaid läksin välja sellelt seisukohalt, et meie töölisklassi liikumisele on ränka kahju teinud kommunistid ja need ei ole tulnud tööliste ridadest, vaid hoopis mujalt.

M. Martna (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Tahtsin paari asjaolu peale tähelepanu juhtida, mis härra Kaarna tarviliukuks pidas käesoleva eelarve-osa arutamise juures uuesti nimetada. Ma küsiks, kas siis tööhoolekandeminister kõik oma sammud seaduste maksmapanemiseks selle järgi teeb, kuidas ühe töölisesalga arvamine on, nõnda öelda: hääletamise teel? (Chr. Kaarna, töer: Kes seda on öelnud?) Seda ütles härra Kaarna eile, küll mitte otsekohe, vaid kaude. Kui härra Kaarna siin tähendas, et naiste öötöö keeldu ei saadud sellepärast läbi viia, et naised, kes öötöö olid, selle poolt ei olnud, härra Kaarna, Teie pidite ometi teadma, et seda sagedasti ette tuleb, et töölisi ka tema enese eest kaitsma peab. (J. Tõnisson, rhv: Meil on kaitsstud töölisi töö eest, aga nüüd oleme kimbus.) Kuidas teie neid kaitsnud olete, seda teame juba 40 aastat. (J. Tõnisson, rhv: Teist teame meie ka, et kui Teie olite meistriks, siis ei leidnud Teie töölisi ja sellepärast pidite likvideerima. Riigivanem J. Teemant: Kuulge, mis seal räägitakse!) Kuulge jah, mu härrad, nüüd on kaks suurt Jaani ennast leidnud! (Vahelhüüe J. Tõnisson'i, rhv poolt.) Ma ütlen Teile, et kui Teie enne kunagi valetanud ei ole, siis valetate nüüd ja valetate

rumalalt. (J. Tõnisson, rhv: See on Teie hädavale, sellepärast et Teie ei julge seda tunnista. Kui tahate tunnista, siis lähme Tartu ja toome välja vanad tuttavad.) Härra Tõnisson, ma ei pidanud oma äri lõpetama mitte tööliste puuduse pärast, vaid palju enam tööandjate pärast, sest minu tööandjad olid suurelt osalt sakslased, ja need ei tahtnud mulle enam tellimisi anda sellepärast, et ma end eestlaste poolt Tartu linnavolikogusse lasin valida. Nii vesine, kui Teie tänane avaldus oli, on Teie avaldused kika olnud. (J. Tõnisson, rhv: Ei maksa pahandada, ma võtan pärast sõna.) Teie võite sõna sada korda võtta, aga seda oma ebatõde ei saa Teie kuidagi tõeks muuta. Teie võite edasi jonnida, nagu seda 30 aastat olete teinud. (J. Tõnisson, rhv: ...ei julge tagasi võtta.)

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Martna, ma peatan Teid. Riigikogu kokukord ei näe ette, et kaks Riigikogu liiget korruga kõnelevad.

M. Martna (stp): Ma juhin härra Kaarna' ja teiste tähelepanu sellele, et tööliste seas väga sagedasti nähtusi ette tuleb, kus streikide puhul üks osa töölistest tingimata tööd teha tahab. Ma juhin tähelepanu ka veel teise asja peale, nimelt, et töölised väga sagedasti nälgas on ületuundide suunas. Aga ületunnid tulevad siiski ära keelata, hoolimata sellest, kas osa töölisi selle poolt on või mitte. Seadusi tuleb ka vastu nende tahtmist täita, kes seadusetäitmisest kasu saavad, kuid sellest veel aru ei saa. Kui töödtegevad naised rahvusvahelise konventsiooni läbiviimise vastu olid, ja Teie ennast nende vastuolemise peale toetasite, siis ei olnud Teie, kui minister, õigel kohal, ega talitanud õieti.

J. Tõnisson (rhv): Austatud Riigikogu liikmed! Mitte isiklikkude arvete õiendamiseks vanahärra Martna'ga, mis on kestnud aastakümneid, ei võta mina sõna. Ei ole tarvis, et meie need arved ka täna lõpetame, vaid et olukorda tõesti ära tähendada nagu ta on, selleks võtan ma sõna.

Siin tahavad sotsialistid omale suure väärtuse anda ja tööliste kaitsjatena välja astuda. See on muidugi väga kasulik selleks, et poolehoidu võita. Kuid see on väga iseloomustav, kuidas meil tööliste kaitset organiseeritakse. Alaline demagoogia selleks, et tööliste keskel ihasid äratada, kuid teiselt poolt jällegi elava tahte sumbutamine selleks, et inimesed oma nõuete rahuldamiseks ise midagi ära ei teeks. See igavene hädaldamine, kuidas valitsus

tööliste vastu ei tule, kuidas ei saa toetust ja hädaabitõid jne! Kuidas aga oleks lugu siis, kui meil tõesti oleksime näinud sotsialistide poolt õhutavat tööliste isetegevust?!

Teie teate väga hästi, et uues ilmas, Ameerikas, mitte ei puudu kihutus ja õhutamisevõimalus. Sotsialistid on seal kõik teinud, mis võivad, et ka seal poolehoidu võita. Teie teate aga, kuidas vana Gompers, kui üks suurematest organisatoritest, sotsialistide kihutuse kohta eitaval seisukohal oli just sellepärast, et see võtab töolistelt enesetunde ja tööhimu, selle kindla meeoleolu, mis Ameerika rahva edasi on viinud, sest saadik kui kveekerid hakkasid tegema seda, mis kasu toob ja väärtusi loob, mis on jumala meelepärast!

Elava algatuse puudus on õieti väärsunnitus, mida tuleb suurelt osalt sotsialistide arvele panna. Nemad on katsunud inimestel igat algatust sumbutada, kus inimesed endid püsti ajavad, et ise midagi ära teha ja ise ennast aidata! (J. Vain, stp: Teie ajate harilikult küll lori, aga seesugust... J. Voiman, stp: Mis jutt see on?)... Niisugust „lori“ oleks teil tarvis natuke rohkem kuulda, aga nõnda, et see siis teie kõrvust läbi läheks! (Vahelhüüded pahemalt poolt.)

Juhataja **K. Einbund**: Ma palun Riigikogu liikmeid kõnelejat mitte segada.

J. Tõnisson (rhv): Niisugune mees, nagu rkl. Vain, ei ärrita mind mitte. Sest need jookseb niipalju ümber ja kui siis igapäev pärast vihasta, mis siis saaks?! ... (Naer.)... Riiklikult oleme õieti asundus-seisukorras pidanud oma riiki looma ja üles ehitama. Ja arvan, siis oleks pidanud kõigis sotsiaalsetes kihtides valitsema see kindel tahe, meie loome, meie teeme tööd, meil on rasked olud!

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Tõnisson, ma peatan Teid, Teie kaldute kõrvale.

J. Tõnisson (rhv): Mina tähendan, kuhu meie tahame sellel teel minna, ja arvan, et minu aine lahku ei lähe käsitatavast küsimusest. Tähendan eriti selle peale, et kui meie kuulsime, kuidas ajutise valitsuse deklaratsiooniga rõhutati 8-tunnilist tööpäeva, siis oli see seletatav tolleaegsete raskete oludega. Kui meie aga nüüd oma elu hakkasime korraldama, siis oleks pidanud kõik tegema, et tööliste keskel tööhimu ja rõõm edasi kestaks, aga ühtlasi kõik (Vahelhüüde M. Martna, stp poolt)... teguvõimsad mehed ütlesid: meie teeme tööd, kõik muu tuleb iseenesest! Kõigepealt tuleks meil kõikidel tööd teha! Ja kui meil oleks selles arusaamises tegutsetud,

et meie oma riigi asutamise ja korraldamise raskustest võime ainult töö läbi üle saada, siis oleks katsutud tarbekorral kas või kümme tundi tööd teha!

Juhataja **K. Einbund**: Kõneleja, ma peatan Teid, Teie kõnelele sellest, mis on ühenduses töö-hoolekandeministeeriumiga, praegu on arutamisel siseministeerium.

J. Tõnisson (rhv): Siseministeeriumi juures algas see ja viidi sinnamaani, kus näidati, kuidas töölised nüüd ühelt poolt ja teised mõjud teiselt poolt selleks kaasa on aidanud, et siin teatud meeoleolu on loodud. Sellest tahan mina kõnelelda. Kui meie tahame tööliklassi valitsevast meeolust aru saada, siis meie ei saa siseministeeriumi piirides liikuda, vaid see terve küsimus on ühenduses väga laialiste probleemidega. Sellelt seisukohalt ei hakka mina mitte liig laialt kõnelema, vaid ma tahaksin tähendada, meie esimeseks vooruseks peaks olema, et meie inimesed tõesti oma teguvõimet ja oma tahet ära kasutaksid loovaks tööks iga võimaluse pii-rides.

Selles mõttes on aga just meil sotsialistide poolt väga palju kahju tehtud, kui on töökaitses ikka selles mõttes kõneldud, et ei tohi enesele liiga teha! Nagu härra Martna ütleb, töölisi peab nende eneste vastu kaitsema, kui nad rohkem tahavad tööd teha, kui 8 tundi. (M. Martna, stp: Kas Teie seda veel enne ei teadnud?)... Mina tean seda küll, aga mina ütlen, meie oludes ei oleks kahju teinud ei töölisele enestele, ega ka meie riigile ja rahvamajandusele, kui meil inimesed oleksid töötanud 8 tunni asemel 9 või 10 tundi! (L. Johanson, stp: Praegu tehakse üle 10 tunni ka tööd.).. Meil oleks siis rohkem väärtusi loodud ja oleks võimalik olnud rohkem konsumeerida! Kõik meie elu oleks teine olnud. (M. Martna, stp: Pool meie rahvast seisab praegu ilma tööta). Mina ei hakka Teiega vaidlema. (M. Martna, stp: Teie ei saa minuga vaielda). Teie olete oma lõöksõnadega 30 aastat toitnud töölisi, aga mind Teie sellega ei toida! (M. Martna, stp: Ja Teie olete oma rahvuslikkusega toitnud!)... Minu töö on kandnud tagajärgi, mida Teie ei saa süüa ega salata, see on ajaloos! Mis Teie seal ka oma mõnitustega ei kõneleks, minu teened on Eesti rahva ajaloos fikseeritud! (Vahelhüüe M. Martna, stp poolt.)... Teie olete inetute sõnade peale ennast harjutanud aastakümneid, ja see ei pane imestama, kui Teie vanamehena kultuurilisemaks pole läinud. Seda aga võin ma öelda, et siis see...

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Tõnisson, Teie olete päevakorrast kõrvale kaldunud, teen Teile esimese hoiatuse. (Riigivanem J. Teemant: Mis see on?!)

J. Tõnisson (rhv): See on nõnda, et meie oma tööliste hingeolu ei saa muudu tervendada ja ei saa ka õieti kogu meie ühiskonda tõsisele tööle virgutada, kui peame niisuguse kunstlikult tehtud õpetuse, nagu seda sotsialistid välismaade eeskujul kasutavad, kõrvaldama. Meie peame sellest aru saama, et niisugune demagoogiline jutlustamine selle vastu, et inimesed ei tohi ennast kokku võtta ja tööd teha, viib meid auku!

Kui siin härra Martna võimalikuks arvas isiklikult mulle ette heita, nagu oleksin mina tema väidete vastu üles astudes ebatõtt kõnelenud, siis võin mina öelda; kui tarvis on, võtame pärast vanad tegelased Tartust tunnistajateks!

Ei ole tarvis üksikuid isikuid nimetada, kuid kui see tarvilik peaks olema, võiksin härra Martna'le neid otsekohe nimetada, kes väga hästi teavad, et töölisejuhiks väljaarenev Mihkel Martna oli tööandjana, maalermeisterina igatahes õige harilikku tüüpi tööandjana esinenud, kes töölisi ekspluateeris, kes töolistega üleolevalt ümber käis, mille tagajärjeks see oli, et tema vastu Tartu maalrite ringkonnas animositeet tõusis. Isegi Tarvastu kiriku ümberehitamise puhul, kus Saksa mõju karta ei olnud, olid raskused töolistega. Pärastisel härra Martna töökojal oli töölisi väga raske saada. Ja kõike seda ainult sellepärast, et tööandja vahekorid niisugune ei olnud, nagu ta olema oleks pidanud... See ei ole iseene- sest suur etteheide. Kui inimene on tööandja, siis ei saa tema niivõrd töölise seisukohale asuda. Kui aga nüüd härra Martna kõike seda unustades jutustab ikka sellest, et ükski töölise seisukord peaks õigustatud olema, — siis on see täielik eksitus. Meie ei saa majanduslikus elus, tööstuses jne. asuda ainult töölise seisukohale.

Kui rkl. Martna meeles peaks maalermeister Martna seisukorda, siis ta ei kõneleks nõnda, tema ei saaks hakkama niisuguste demagoogiliste võtetega! (M. Martna, stp: See on uskumatu häbematus, härra Tõnisson, ja on vabandata ainult sellega, et härra Tõnisson ise kunagi ei ole maalermeister olnud.)... Mina ei ole maalermeister olnud. Kui aga tarvis oleks, võtaksin kohe ühe või teise meistri- ameti vastu.

Kui aga härra Martna siit alati nii kõneleb, nagu oleksid kõik ettevõtjad, kõik tööandjad ei tea mis alatud, ja ainult töölised on need,

kellel oleks õigustatud seisukord, siis tahan tähendada: Kui inimesed oma elu ja oma tööd vaatlevad, siis peavad nemad teistest ka rohkem aru saama! Siis ei tohiks ka kõneleda, et ainuüksi töölised inimesed on! Seda seisukohta väljendatakse aga sotsialistide poolt alati ja toonitatakse sagedasti. See annab töölistele õiguse mõtlemiseks, et tööandjad, kodanlased, kapitalistid, riigitegelased, poliitikamehed, ametnikud — need nagu oleksid kõik kurjast, ja et ainuüksi töölised need on, kes meie tähelepanu väärivad. Kõigil on aga omad õigused ja kõigil on omad kohustused. Nii-sama on ka töölistel omad õigused ja kohustused. Ei või öelda, et üksi tööandja oleks süüdi, kui üks või teine asi halb on. Vaadake ometi, kuidas tööpoolest lugu on, siis alles saate sellest aru. Ja siis ei tulda ka sarnase häbematuslega kõnelema, vaid tunnistatakse, et kui tahame õiglased olla, siis on igatüüli oma osa kanda! Ja kui tahetakse õiglane olla, siis ei ässitata, ei kihutata töölisi teiste vastu üles, vaid öeldakse, et meil on raskusi, mida peame ühiselt võitma! Siis ei oleks ka härra Gustavson siia kõnetooli tulnud ikka ässitamiseks ja kihutamiseks sõna võtma. Siin ei ole tarvis sarnast õhkkonda luua, mis meid edasi ei vii.

Vaadake, sellelt seisukohalt olen mina isiklikke asju puudutanud, kui siin isiklikuks mindi. Tahan öelda, et töölisi mitte ei kihutata sellele üles, et nad tööd põlgaksid ja et nad tööd kardaksid! Sellelt seisukohalt ei saa aga sotsialistid omale etteheiteid tegemata jätta. Sest nemad on demagoogiliste võttega väga palju kahju sünnitanud. Seda ütlen ma lausa teile nii siin kui teisel ja ei karda teie inetuid ütelsusi. (J. Vain, stp: Ma arvan, varsti mahute terve erakonnaga sinna kõnetooli.)

Chr. Kaarna (töer): Austatud Riigikogu liikmed! Kui mina kõnetoolilt ära läksin, küsis rkl. Gustavson, kes on Mihkalai. Mina seda ei tea. Olen aga arvamisele jõudnud ajalehtedes ilmunud teadete järgi ja nende läbirääkimiste alustel, mis Riigikogu eelarve-komisjonis peeti, et härradel sotsialistidel Mihkalai isiku kohta kaunis kindlad andmed on. Ma näeksin heameelega, kui nemad siit kõnetoolilt ära ütleksid, kes see Mihkalai on. Mina seda ei tea ja minul küsida ei maksa. (J. Vain, stp: See on juba teatud ameti nimi, mitte enam isiku nimi!) Kas see on ameti või isiku nimi, seda seletate teie. Minul selle kohta puuduvad igatahes teated.

Nüüd asja juurde. Eilsel ja tunaeilsel Riigikogu koosolekul juhiti tähelepanu sellele,

kui õnnetu ja mitteasjalik see viis on, kui katsutakse ühele või teisele seisukohale üksikute sõnade väljanõppimisega, — tsiteerimise abil vastu astuda. Ma pean veel sündmatumaks seda polemiseerimise viisi, kui hakatakse mõtteid ja väljendusi otsekohe väänama; kui seal, kus on kõneldud jaatavalt, pööratakse mõtted ümber eitavaks seisukohaks, ja vastupidi. Mul ei ole põhjust olnud seda toonitada, mida ma ei ole teinud, küll aga olen kuulnud, kuidas mõnelt poolt katsutakse nii mõndagi asja lausa vastupidises valguses paista lasta ja sealt siis oletusi ning otsuseid teha. Võin kinnitada, et sel ajal, kui mina Vabariigi Valitsuses töö-hoolekandeministrina kaasa töötasin, on järjekindlalt maksvaid töökaitseadusi täidetud, nende täitmise järele valvatud, nende täpset täitmist nõutud. Kui üksikutele juhtumistele on ette tulnud vääratusi, siis on selgitatud, kas need vääratused olid sedavõrd tõised, et peaks töökaitse ametnikke vastutusele võtma, või kas nad olid niisugused; mis töölistele olulist kahju tegid, käies üldiste ja eriti nende majanduslike huvide vastu. (M. Martna, stp: Seda otsust oletate teinud.) Ja nüüd — lugupeetud rkl. Martna tuleb siin algupärase mõtte peale, et töö-hoolekandeministeerium on toimetanud nii: katsuda hääletamise toimepanemisega teada saada, mis töölised soovivad. (M. Martna, stp: Kas Teie eile öötööst ei rääkinud?) Ma tähendasin seda, et Lutheri vabrikus töötavad naised on öötöö keelu seaduse puhul töö-hoolekandeministeeriumi poole pööranud palvega, et selle seaduse elluviimist pikendataks. (M. Martna, stp: Aga öötöö kestab tänapäevani.) Selle palve kohta võtsin ma isiklikult täiesti eitava seisukoha, ja see eitav seisukoht oli ka Vabariigi Valitsusel, kuid kaaludes asjaolusid ja leides, et see soovitav ei ole, vaid otse kahjulik on hulk naisi tööta olekusse visata, — valitses ju Tallinnas ka seekord tuntav tööpuudus ja keelu teostamine oleks tähendanud tööpuuduse süvendamist, — pidas Vabariigi Valitsus võimalikuks selle seaduse elluviimist pikendada. Ei ole siin mingisugust hääletamist toime pandud.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Kaarna, palun Teid õienduste piiridesse jääda, mitte kalduda töö-hoolekandeministeeriumi piiridesse.

Chr. Kaarna (töer): Ma pean ümber lükkama need väited, mis rkl. Martna poolt ette toodi. Töölistele ei ole neil aegadel ametkondade poolt ülekohut tehtud; ei ole olnud asju, mis oleksid põhjust andnud välja tulla oletustega, nagu oleksid töökaitse amet-

nikud nende soove takistanud. Mis puutub streikidesse, siis ei ole streigimurdjaid iialgi erakorralise või erilise kaitse alla võetud, küll aga on nende tööliste soovidega, kes tööl ei lahkunud, arvestatud ainult sel määral, et kokkupõrkeid ära hoida ja et neid, kes töötada tahavad, ei segataks. Mingisugust vägivalllatarvitamist, vähemalt Tallinnas, ei ole ette tulnud. (M. Martna, stp: Sellest ma ei rääkinud! Ma rääkisin, et terves ilmas on see nähtus, et streikide ajal teatav osa töölisi töötada tahab!) Teie väanasite minu mõtted täiesti ümber, tõstsite jalad üles, pea alla. Kuid ma ütlen, see on kõige halvem vaidluseviis iseenesest ja sellega ei saa küsimust kaugeltki selgeks teha.

Edasi tähendasite, — kas tänases või eilses kõnes, — nagu oleksin mina üles seadnud mingisugused seisukohad ja püüinised, mis peaksid rahvast linnast maale meelitama. Hoopis vastuoksa, ma rääkisin just teisiti ja nimelt, et linnas on püütud olukorda nii lahendada, et maalt meelitatakse inimesi linna. (M. Martna, stp: Just seda ma toonitasin ja tegin sellest järeldused.) Aga täiesti ekslikud järeldused. Kui ma ütlen, et teie meelitate maalt inimesi linna, siis ei saa neid sõnu ometi nii ümber keerata, nagu oleksin ma ümberpöörduvalt öelnud. (J. Vain, stp: Härra Kaarna, kas siis linnarahva arv on kasvanud?)

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Kaarna, ma peatan Teid, Teie kaldute päevakorrast kõrvale.

Chr. Kaarna (töer): Siin on tegemist vahelhüüetega, mis mind kisuvad teisele alale. Ma pean aga härra juhatajale õiguse andma, et siseministeriumi eelarve arutamise puhul ei saa kaugele minna küsimustega, mis puudutavad hoopis teist ala. Kahjuks oli see võimalus härra Martna'le antud, ma olin sunnitud selle peale vastama ja tõtt jalule seadma.

L. Johanson (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Praegu on siseministriks põllumeeste kogude rühma liige härra Hünerson. Täna esimest korda esines härra Hünerson siseministrina. Peab ütleva, tema esimene esinemine oli rahulik ja asjalik. Sellele otsusele peame tulema juba sellepärast, et varsti pärast ametlikku siseministrit esines teine Riigikogu liige, kellel on ka teatud äramäärav mõju meie sisemisele poliitilisele õhkkonnale. See oli härra Tõnisson. Võime paralleelid tõmmata. Arvan, et terve rahvas siiski võib rahuldustunda teada, et tänapäeval siseministri

kohale härra Tõnisson ei ole sattunud. Kui see sinna oleks sattunud, siis vististi ei oleks seal ühtki, kui näitlikult ütleme, serviisi enam terve. Seda serviisilõhkumist oleme Riigikogus varemgi näinud. Ka avalikus elus oleme näinud, kuidas tehakse tema poolt sõõrikuid käelligutusi, oleme näinud ka, et õhk tungib neist läbi. Härra haridusminister muidugi ütles, need on õõnsad liigutused. Ma tarvitan tema oskussõnu: see on õõnes viha. (J. Tõnisson, rhv: Mis viha mul seal on!) Mis viha võib seal olla?! See on oletuli, muud midagi. Inimesi peab rohkem tundma, siis võib alles nende üle otsustada. Ja siis ei tarvitse nende vastu ka jämedaks minna. Härra Tõnisson heidab ette, nagu oleks sisepoliitiline vahekord rahvakihtide vahel sellepärast halvaks läinud, et tööliklassi ihasid liiga õhutatud on, tehes ühelt poolt demagoogiat ja kihutustööd... (J. Tõnisson, rhv: Ilma et oma kohustetäitmisele ja tööle oleks ergutatud!) Aga härra Tõnisson, mina võiksin öelda, et 75% sellest demagoogiast, 75% nendest laimus- ja hoogsõnadest, mis ajakirjanduses tarvitatakse, on tulnud ikkagi Teie allikatest. Teie olete vist ainukene Eestis, kes sellekohase oskussõnastiku on kokku seadnud. (J. Tõnisson, rhv: Seda peab tarvitada oskama.) Jah, seda peab tarvitada oskama, aga ma ei oska.

Teie ei vaata ka töölisteklassi ja selle huvide peale. Teie ei tunnista veel tööliklassi olemasolu, kuigi see kogu ilmas on läbi lõõnud. Igalpool tehakse vahet kodanikkude kihtide ja tööliklassi vahel. Seda keegi ei eita teoorias ja praktilises elus, vaid seda peetakse loomulikuks arenemiseks. Kas Teie oma seisukohtadega ka meie sisepoliitilist õhkkonda raskeks ei tee?

Oleksin ma seda ette teadnud, et täna niisugune suurpoliitiline päev tuleb, algatatud härra Tõnisson'i poolt... (J. Tõnisson, rhv: Mispärast minu poolt?), siis oleksin rohkem vastavaid raamatuid kaasa võtnud. Teie oskussõnastik peab igal sotsialistil kodus olema, sest et tal selle peale vastata tuleb. Toome ühest Teie sõnastikust mõned näited: „Põud peab küll nende meeste peas valitsema, kes kõnelevad, nagu oleks Eesti rahvaerakond üldse laenude kitsendamise vastu olnud!“ (J. Tõnisson, rhv: Mina ei ole seda kirjutanud.)

Siit kostab see tuntud „põhitoon“ välja. Edasi on siin pealkiri: „Paljasjalgse kadetus“. „Paljasjalgsete“ all võiks vast töölisi mõelda, need on tihti paljasjalgsed, iseäranis ühiskondlikkude tööde juures, sest seal ei anta neile niigi palju palka, et saaksid jalanõusid. Nüüd aga tembeldatakse selles raamatukeses paljasjalgseteks neid, kes seal (näitab käega

paremale poole) istuvad. (J. Soots, põl: Kehvi on hulgas.) Nagu oleksid põllumehed see kõige jõuetum kiht. Minu teada on aga see kõige jõukam ringkond. Kui välja arvata need ärimehed, kes täna on jõukad, homme enam aga mitte, siis on põllumehed ikkagi saanud kõige jõukamaks ja kaaluvamaks kihiks. Ärimehi oma kümnestuhandes eksemplaris ei saa mitte selleks pidada, sest need kuluvad varsti ära, kui neid enam juurde ei tule. Põllumehe jõukus on ikkagi enam-vähem püsiv.

Siin öeldakse veel: „kogumeeste raamatukese autor on kade, kui mõni ettevõtte, nagu „Kiidjärve“ tööstus, Eesti meeste kätte läheb“.

Siin kahtlustati ühte teist kihti saksasõbralikkuses. Siin täna tundus samasugune õhk, nagu selle Tartumaa veski rahvaerakonna kätte mineku kirjeldusestki hoovab.

Juhataja **K. Einbund**: Kõneleja, ma peatan Teid ja palun päevakorra juurde jääda.

L. Johanson (stp): (J. Tõnisson, rhv: Kassotsialistlik poliitika õhutab seda?) Ma toon näiteid, kuidas meie sisepoliitilise õhkkonna tagajärjel siseministeriumis summad kasvavad. (J. Tõnisson, rhv: Kust Teie loete?) Ma loen: „Kogumeeste 50 valet“. Härra Tõnisson, minul on juhus olnud Teie stiili tundma õppida. (Vahelhüüe J. Tõnisson'i, rhv poolt.) Minul ei ole tarvis rohkem kui kolm sõna, ja ma ütlen, et see on Teie kirjutatud. (J. Tõnisson, rhv: Mis? Las härra Martna seletab oma sõnadega, mis see tähendab. Teie seltsimees oskab seda kõige paremini. M. Martna, stp: Teie oleksite pidanud nüüd ütleva: misugune häbematus!.. J. Tõnisson, rhv: Teie ise ütlesite ära.) Härra Tõnisson, kui meie nii isiklikuks läheme, nagu teie härra Martna vastu olete, ja kui meie hakkame Teie vana ajalugu välja kraapima... (J. Tõnisson, rhv: Noh, ma ei karda oma ajalugu põrmugi. Hakake peale.) Teie ütlete, et härra Martna olla oma tööliste vastu karm olnud, aga kas Teie olete neid paitanud? (J. Tõnisson, rhv: Mina ei ole seda iialgi öelnud, et ma olen neid paitanud. Kui härra Johanson oli õpipoisiks, siis ta teadis väga hästi, mis oli, kui ta oma ülesandeid ei täitnud.) Mina täitsin oma ülesandeid, aga minu vastu ei ole Teie ka nii kalk saanud olla, kui paljudele teistele. Ma olen ka järsk inimene ja hakkam vastu. (Vahelhüüe J. Tõnissoni, rhv poolt.) Kui Teie mind tahtsite teha streigimurdjaks, siis läksin ma Teie teenistusest ära. Kui härra Tõllassepp ja teised läksid toimetusest tööliste

asemele töötama, streiki murdma, siis ei läinud mina kaasa, kuigi ma enam ei kuulunud tööliste keskele, vaid teenisin toimetuses. Nii on meie vahekorrad selged. Ma võiksin teisi näiteid tuua Teie ja tööliste vahekorrast. Näiteks — kuidas Teie isegi alla 17 aasta vanuste tütarlaste peale nii kisendasite, et need tütarlapsed kokkusid ja ehmatasid. (J. Tõnisson, rhv: Oh sa jumal, ma olen tütarlapsi ja poisilapsi välja kihutanud. Kui mõned silmi tegid — lendasid.) Ma võiksin ka öelda, et härra Tõnisson oli sel korral alla 30 aasta vana ja siis ei ole ime, kui Teie mõni vahest ka silmi tegi. Aga mitte sellepärast ei kärgitud... (J. Tõnisson, rhv: See on üks häbemata insinuatatsioon. Kõik teavad, et Teie ega keegi teine mulle midagi ette heita ei saa.) Mina ei tulekski sellega välja. Kuid on küllalt põhjusi öelda, et Teie liiga järsk olete ka oma inimeste vastu olnud, ja paljud inimesed on Teie juurest selle pärast ära läinud, et Teie iseloomulik väljaastumine neile alandav oli. (J. Tõnisson, rhv: Ega ma siis püsti ei oleks jäänud, oleksin kolkida saanud.) Ma ei taha isiklikkude asjade üle rääkida, need on mulle alati vastikud olnud, ja sellepärast jätame selle jutu. Nüüd puudutan seda, mis üldist iseloomu kannab.

Härra Tõnisson ütleb, et tööliklassi ihasid alati on õhutatud. Aga kus seda on tehtud? Teie ise omas raamatus ütlete, et teiselt poolt, (näitab käega paremale poole) ihad suured on. Arvan, kui teie õiglane olete, siis peate tunnistama, et meie tööliklassi nõudeid on siiski vähem rahuldatud, kui neid rahuldada oleks võidud. Tööliklassi seisukord, siin ei tarvitse liialdada, on muutunud sarnaseks tõsiseks, et peaks küll selle asemel et manitseda ja noomida, katsuma leida abinõusid, kuidas seda parandada.

Siis tegi härra Tõnisson etteheiteid, et ei tehta küllalt tööd: töölistel ei taha tööd teha, 10 tunni asemel töötatakse ainult 8 tundi. Kuid mul oleks võimalik tuua andmeid, et tööviljakus meie tööliste keskel kasvanud on. Mul on andmed Lutheri vabriku ja tselluloosivabriku kohta, kus tööliste tööviljakus kasvanud. Ja see on ka loomulik. Tööline ei ole nüüd muud, kui masina osa, tööliste liigitused lähevad seda kiiremaks, mida rohkem masinaid täiendatakse. Seda rohkem jõuab ka vabrik saadusi valmistada. Need on andmed, mida teie ümber lükata ei saa. Teie etteheited, nagu ei teeks töölistel tööd, ei ole õiged. Mina olen tööliste keskel õige hulk aega viibinud, olen oma nooruspõlve nende keskel mööda saatnud, ja ma pean ütleva, et kuigi on üksikuid töölisi, kes oma ülesandeid

korralikult ei täida, mõnesuguse defekti pärast, näiteks on ta arenematu, — siis üldiselt ei saa öelda, et Eesti tööline oleks halb tööline. Ei saanud öelda seda ka enne sõda. Ei saa ka öelda, et nad oleksid, nagu seda mõne teise maa tööliste kohta võiks öelda, oma vaba aega halvasti kasutanud. Töötahe meie töölistel on alati olnud ja nad on alati otsitud töölistel olnud. Aga kui neile kutsetöölisele, kes praegu on sunnitud Liivamael ja Hundikuristikus tööd tegema, võimaldataks välja rännata, siis neid võetaks igalpool vastu. Meie tööline ei ole sarnane tööline, kellele saaks ette heita, et ta ei taha tööd teha, nagu oleks ta ära rikutud. Meie tööline on hea tööline, ta on hea elustööjõu materjal.

Juhataja **K. Einbund**: Härra Johanson, ma peatan Teid, Teie kõnelemine kaldub päevakorrast kõrvale.

L. Johanson (stp): Ma püüan selgitada meie sisepoliitilist õhkkonda, mis iseloomustas härra Tõnisson üksikute väidetega, ja ma püüan ümber lükata üksikud väited, mida härra Tõnisson ette tõi. Härra Tõnisson ütles, et meie sisepoliitiline õhkkond on halvaks läinud, millest väga kahju oleks, sest riigi eelarve ses suhtes peaks vähenema. Härra Tõnisson ütles ka, et meil olevat igavene hädaldamine. Aga, härra Tõnisson, kas Teie leiате, et see hädaldamine kunstlikult on tekitatud, see hädaldamine, mis meie sisemises poliitilises õhkkonnas ilmsiks tuleb? Meie olud on sarnased, et meie inimesed päris füüsilist valu tunnevad, vaimlisest kannatusest kõnelemata. Siin on küllalt selle kohta näiteid toodud, missugune seisukord meie inimestel on. Kui meie kõneleme hädaldamisest, siis peab vaatama, kas siin ei ole tegemist juba valuga. Öeldakse, et töölistel on kaldunud kommunismi ja see on teinud tarvilikuks need summad, mille üle praegu vaieldakse, ja nimelt selle üle, et neid otstarbekohaselt ei tarvitata. Öeldakse, et selle asemel peaksid töölistel omaabi, isetegevuse peale tähelepanu pöörama, mis uue ilma, Ameerika, on edasi viinud. Ameerika praeguses seisukorras on põhjused sootud teised, teised töösturid, teised rikkused, teised maapõuevarandused. Sellepärast ka sealne „isetegevus“ teine. Üldse on seal teine seisukord, kõik on seal teine, ja meie ei saa ometi võrrelda endid Ameerikaga! See on uus ilm, meie oleme vana ilm sootuks teise geograafilise seisukohaga, Põhja-Ameerika on meist vanem ja suurriik, meie — uus ja väike, ilma varanduseta ja pealegi ka ilma inimvaranduseta, inimesteta, kes võiksid juhtida. Kodanlikud parteid ei ole suutnud uusi jõude anda, kes

vanu asetaksid. Nii pole meil mingit põhjust endid võrrelda Ameerikaga.

Tööliste omaabi ja isetegevus on meil sellepärast väike olnud, et selle arenemiskäik on väike ja lühike olnud. Peale selle veel rida väliseid põhjusi, nimelt võitlus kommunismiga, mis on takistanud töölisti nüüd oma abiga tegutsemast ja isetegevust avaldamast. Muidugi võin ka näiteid tuua selle kohta, kuidas tööliste isetegevust püütakse halvata. Alles hiljuti oli üks tööliste kultuurpüüetest terava arvustuse all, see oli „Töölisteater.“ Härra Tõnisson oli siis see, kes sellele vastu vaidles ja seda isetegevust eitas. Teine, samasugune tööliste kultuurpüüete halvamine avaldus selles, kui töölisteater „Valvaja“ ilma jäeti toetusest, millises teatris töölistel ise tegutsevad. Sellega siis see etteheide, mis härra Tõnisson'i poolt tehti, on täiesti põhjendamatu. Siis edasi ütleb härra Tõnisson, kujutatakse meie poolt, et ainult töölistel peaksid olema õigustatud seisukorras, teised olla kurjategijad. Seda, et ainult teised on kurjategijad, on härra Tõnisson ise alati teiste kohta öelnud, tema on see, kes teisi alati süüdistab. Ja ise nüüd tuleb veel sarnast süüdistamist arvustama. Keegi ei ütle ju, et ainult töölistel õigustatud peaksid olema, vaid öeldakse: töölistel peaksid ka õigustatud olema. Tööliste õiguste peale on seni väga vähe tähelepanu pööratud.

Siis, mis puutub sellesse „hingeolusse“, millest härra Tõnisson kõneles, siis seda hingeolu ei saa parandada niisuguste õõnsate lausetega, nagu ta enesele lubas. Härra Tõnisson on see, kes aastate jooksul meie õhkkonda halvaks on ajanud, ta on ettevõtteid lammutanud, temal on sarnane tung, asja ees või teist taga, niisugune instinkt, loomulik räuskamise tung. Härra Tõnisson ütleb, et ei olevat tarvis peri-karva silitada, tuleb ka vastu-karva silitada. Aga vastu-karva silitamine ajab karvad sassi. Niisugust karvasilitamist on härra Tõnisson kümnete aastate jooksul teinud. Kui Teie kellelegi nüüd võiksite ette heita jonnakust, võiksite ette heita vastolude tekitamise püüet, siis ärgem olgem variserid, vaid heitkem pilk ka enesele, ja ma arvan, kui Teie ükskord võtaksite kätte ja hakkaksite ka enese liigutusi ja enese kõnelemisi analüseerima, siis Teie leiaksite, et Teil mitte niipalju õigust pole teistele etteheiteid teha.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Johanson, Teie olete päevakorrast kõrvale kaldunud, teen Teile hoiatuse.

L. Johanson (stp): Need etteheited, mida härra Tõnisson siin töölistklassile ja ka

sotsialistidele laskis osaks saada, on vanad, kulunud ja pärit sellest ajast, kui härra Tõnisson oma kõnedes ja kirjades sotsialistidest tõi näiteks mesilasi ja teisi sarnaseid putukaid. Need on sealtsamast lahtrist ja vaatevinklist pärit, kus asutuses ka Jakob Ploompuu, kes Eesti rahva tötutervendamiseks lubas Riigikogus nii palju ära teha, aga kes siia ei pääsenud, vaid need ülesanded teistele jättis. Ja neid ülesandeid on nüüd teostama asunud härra Tõnisson. Ja mina arvan, et meie võime rahuldustundega seda vaadata. Ja vist härra Ploompuu ei jäta ka oma tänu Teie avaldamata, et Teie tema vaateid ja püüdeid olete katsunud edasi levitada.

Juhataja K. Einbund: Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Tõnisson'il.

J. Tõnisson (rhv): Rkl. Johanson seletas siin, nagu oleksin mina rõhutanud, et Eesti töölised ei tee tööd. See olevat minu kõne peaaegu olnud. Ütlen, just ümberpöördu! Siin kõnelesin mina, et meie töölisklassi esitajad sotsialistid on kõik teinud, mis võinud, et oma taktikaga ja oma demagoogiliste võtetega aidata õhutada tööliste keskel meeoleolu, et tööd ei tule innuga ja hooga teha, vaid on katsutud tööd kaitsta tööliste vastu! See minu väide oli sihitud sotsialistide, mitte aga tööliste vastu.

O. Gustavson (stp): Ma tahtsin teha vaid paar märkust. Esiteks härra Kaarna' kõne kohta. Ma saan aru härra Kaarnast ja ta viisist vaieldata. Ta kuulub ju tööerakonda, kus kunagi küsimusi otsekohele ülesse ei seata ega neid otsekohele lahendada ei püüta. Teie küsite ainult siis, kui teil midagi selge on, meie aga vaid sel puhul, kui meil midagi selge ei ole. Kui härra Kaarna tahab ka sotsialistidele sarnast taktikat külge pookida, siis vaidlen ma sellele kategooriliselt vastu. Ma esitasin küsimise, kes on Mihkalai? Tähen-datud küsimise esitamiseks annavad mulle õiguse need asjaolud, mis Mihkalai nimega seotud. Härra Kaarna, samuti teisedki Riigikogu liikmed mäletavad vast, kuidas läinud aastal rkl. Ast kohtuvõimude poolt kokkuseatud aktide ja protokollide põhjal näitas, mis-sugust osa see härra on etendanud Abramson'i loos. Pidi olema päris selge, et Mihkalai osa oli esimese järgu tähtsusega Eesti tööliste partei tekkimisloos ja sellele järgnevas protsessis. Mis me aga näeme. Mitmed võeti vastutusele, mõned istuvad kinni, aga Mihkalai, kellele langeb suurim vastutus selles asjas, ei ole ülegi kuulatud. Härra Sooman ütles eelarve-komisjonis: Poliitilist politseid

ei huvitavat põrmugi see isik ega tema teod. Härra Kaarna, mul on selle kõige põhjal küllalt alust küsida, missugused eriteened on Mihkalail poliitilise politsei silmis, et tema suhtes ei tarvitata teiste kodanikkude kohta maksvat mõõdupuud. (Vahel hüüe keskelt.) Ma ei küsi teilt, vaid tähendan ainult, et niisuguste võtetega, härra Kaarna, nagu Teie seda tegite, ei aidata asja selgitada, vaid — jälgi segada.

Mis puutub härra Tõnisson'i esinemistesse, siis olin otse üllatatud, kuuldes härra Tõnisson'i suust etteheiteid mulle, et mina olevat oma tänases kõnes töölisi üles ässitanud. Kahjuks jättis härra Tõnisson ütlemata, milles see ässitamine seisib. Nähtavasti luges Jaan Tõnisson selle hirmsaks ässituseks, et mina ütlesin: On lubamatu ja alatu, kui tarvitatakse poliitilise politsei poolt riigi raha selleks, et omalt poolt levitada seda poliitilist kuritegevust, mille vastu poliitiline politsei peab võitlema. Härra Tõnisson, kui see lubamatu ässitus on, siis annab see tunnistust, kui väga omapärane on Teie arusaamine sarnastest asjadest. Aga — üldse oleme meie juba varemgi pidanud märkima, kuidas härra Tõnisson teoorias tahab olla vabariigi suurim demokraat ja rahvusriiklane, aga tegelikult ei suuda kodanikuna tõusta niigi kõrgele, nagu härra Soots, keda Tõnisson ses suhtes õige madalalt hindab.

Härra Tõnisson, see ei ole esimene kord, kus Teie Riigikogus olete näidanud, kuidas Teie kodanikke liigitate. Ühel pool need, kelle kohta peavad olema maksvad kõik õigused, mis põhiseadus meie kodanikkude suhtes tunnustab, teisel pool need, kes väärivad vaid laia liigutuse: ah, mis nemed seal. Selle laia liigutusega olete Teie tahtnud tänagi töölisklassi lommi lüüa. See lai liigutus aga ei tee olematuks seda kurba tõsiasja: ei saa juttugi olla töölisklassi eesõigustatud seisukorrast, vaid vastuksa — töölisklassi suhtes ei taheta tunnustada kõige minimaalsemaidki õigusi ei poliitiliselt ega majanduslikult.

H. Martinson (tp): Ma pean tõesti imestama seda olukorda, kuidas vanad vilunud Riigikogu liikmed teemist kõrvale kalduvad, pikki kõnesid peavad, kuidas keegi tööandja on olnud, kuidas ta ennast üleval pidanud jne. Pean tunnistama, et see kuigi head mõju meie kui algajate peale ei avalda. Minule näib, kes kõige asjalikuma küsimusega välja tuli, oli rkl. Kaarna, kes küsis vastuseks rkl. Gustavson'i kõne peale, mis mees õige see Mihkalai oli, ja selle peale tahtis ta selgust saada. Mihkalai õnnetuseks figureeris

ka Eesti tööliste parteis omalajal lühikest aega. Minul oli juhus seda inimest lihas ja veres näha 3 korda. (Naer.) Ma ütlen niipalju, kui ma temast tean. Ma tahan päris avalikult ja otsekohe öelda, et ükskord asi selgeks saaks. Nagu nüüd asi näitab, oli ta tõesti kaitsepolitsei poolt sinna saadetud agendiks. Seal ei ole mingisugust kaksipidi mõtlemist. Kui mina sinna läksin, oli Mihkalai juba seal. Ta on üldse kolm korda meie koosolekutel käinud, ja kui teda arvatakse mõneks tähtsaks tegelaseks, mingisuguseks niiditõmbajaks, nagu oleks tema A ning O, siis on see eksitus. Ta oli täiesti tähtsusetu inimene meie silmis, ja nagu hiljem selgus, müüdav inimene, keda kaitsepolitsei meelega oli sinna saatnud ja ära kasutas tema nõrku kalduvusi. Koosolekutel ei teinud ta kunagi suud lahti, vaid hoidis täiesti kõrvale. Meil kellelgi ei võinud tema vastu mingisugust kahtlustust tõusta, ta oli Abramson'i ja Rosalie Verner'i tüttav, kes on kinni mõistetud sunnitööle. Ennem ei teadnud meie midagi, alles pärast Abramson'i ja tema kaaslaste kinnivõtmist saime kuulda, et ta kokkusaamisel Riisman'iga mängis tähtsamat, nii öelda vahemehe osa. Ainuüksi Mihkalai olevat teadnud tema kokkusaamist teatud õhtul Riisman'iga, ja Abramson ütleb, et Mihkalai olevat tingimata nende ülesandja olnud. Meie paneme imeks seda, et kui olid teised tegelased üks ja teine kinni võetud ja üle kuulatud, kinni võetud ka isikud, kelle nimi Abramson'i taskuraamatust leiti. Kaitsepolitseis ülekuulamisele peksetud neid, löödud hambad sisse.... (J. Holberg, põl: Vale!) Ma võiksin samuti, nagu härra Soots ühe ohvitseri siia tõi, selle inimese siia tuua. Sellel inimesel olid enne hambad suus, ja seal, kaitsepolitseis, löödi hambad suust. Aga Mihkalai'd, kelle kohta Abramson tunnistas, et Mihkalai oli see, kes teda kokkusaamisele on viinud Riisman'iga, teda ei puudutatud mitte. Ma küsiksin, mispärast teda kinni ei võeta? Ma võin ka selle inimese aadressi öelda, ta elab Shube tän. nr. 7, krt. 4. Pärast tuli välja, et ta on kadunud, aga meie oleme näinud Mihkalai'd uulitsal tihtilugu. Ta on kord öelnud: ma lähen end üles andma, nii enam edasi elada ei saa. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Siis kohtupäeval meie küsisime, mispärast Mihkalai'd kohtu ette ei tooda, ta võiks tähtsamat tunnistust anda, kui teised kõik. Selle peale öeldi kaitsepolitsei poolt, et Mihkalai tunnistusel ei ole mingisugust tähtsust. Hiljem räägiti, et ta on kadunud. Teda on aga praegu veel uulitsal nähtud, käib ümber, kui shimmipoiss. On enam kui selge, et ta on kaitsepolitsei salane agent. Aga et seda meie partei arvel tehakse, selle etteheite tõrjun

ma igalajal tagasi. Meie heitsime ta parteist välja, nagu seda mitmed teised parteid oma inimesetega on teinud. Sellest süüst ei ole puhtad ei põllumehed, asunikud ega sotsid. (M. Martna, stp: Meie oleme nii mõnedki oma ridadest välja heitnud.) Nii et iga partei ridadesse võib isikuid tulla, kes müüvad inimesed ja kuritegelikkude kalduvustega on. Ma võin veel palju näiteid tuua, neid ei ole üks ega kaks, neid on kümneid. (M. Martna stp: Meie oleme nii mõnegi eneste ridadest välja heitma pidanud.) Meie oleme ka teisigi välja heitnud ja katsume neid alati paljastada, kus vähegi võimalik. (O. Gustavson, stp: Kas see üks agent praegu siin ei istu? A. Sternfeldt, krst: Kuidas selle Mihkalai õige nimi siis on?)

M. Martna (stp): Väga austatud Riigikogu liikmed! Mul on väga piinlik, et ma lugupeetud härra Tõnissn'i vastu siin isiklikus asjas järgmist ütleva pean. Ma ei oleks mitte oodanud, et härra Tõnissn, hoolimata ta kolmekümneaastasest poliitikast, mis mulle küll ei ole meeldinud, niisuguste kohviejete juttudega tuleb. Ma võin oma tegevuse kohta maalermeistrina Tartus niipalju öelda, et mul alati töölisi oli, niikaua, kui mul tööd teha oli. Ja need, kes minu juures tööd tegid, tulid igal kevadel jälle minu juurde tööd saama, ja mina olin kõige paremas vahekorras nendega. Minu juures on aastate viisi inimesi tööl olnud, kellega ja kelle perekondadega ma läbi käisin ja kelle perekondadega mul veel praegu tutvusi on. Nii minu maalermeistriks olemise ajal, samuti ka pärast lühikest aega trükikoja pidamise ajal, ei ole mul kohtutega tegemist olnud, ei ole mul ühegi töölise peale tarvitsevad kaevata, nagu ei ole ka ükski tööline minu peale kaevanud. Mina võin Teile, härra Tõnissn, oma äriaramatutest näidata, et see tõsi on. Et mina sotsialistlik ettevõtja olin, seda on terves ilmas olnud.

Juhataja **K. Einbund**: Härra Martna, see ei ole päevakorraga ühenduses, mis Teile räägite.

M. Martna (stp): Ma pean siiski veel paar silmapilku selle juures peatuma. Mina olen ka ettevõtjana sotsialist olnud ja sotsialistina tegutsenud. (M. Laarman, põl: Kas see siseministeeriumi puutub?—K. Tonkman, põl: Kas Teile eile mulle ka lubasite, Teile räägite oma maalritöödest siseministeeriumi juures, mis siseministeeriumil sellega asja on?) Vahe seisab selles, et täna kogu selle

punkti ajal niisugustest asjadest on räägitud, ja juhataja ei saa kõnelusi enam hõlpsasti õigesse rööpasse juhtida. Eile ei olnud lugu nõnda. — Ma ütlen ainult niipalju, et mina, kui ettevõtja, sotsialist olin, ja minu töölised seda ka teadsid. Ja kui mina oma tööliste seda, mis ma nende abil enam teenisin, nendega ära ei jaotanud, siis talitsin nii, nagu teisedki sotsialistid kodanlikus ühiskonnas teevad. Aga minu sissetulek ei ole kunagi nii kõrgele ulatunud, nagu härra Tõnisson'i oma, kes miljoneid teenib, ja et mina oma töölistega nii ümber ei käinud, nagu härra Tõnisson, nagu ta ise siin ütles.

A. Anderkopp (töer): Austatud Riigikogu liikmed! Mõned kõnelejad, eriti sotsialistide ridadest, on tarvilikuks pidanud meie rühma ja üksikute rühmategelaste poole pöörata küsimustega, mis puudutavad siseministeeriumi tegevust, eriti kaitsepolitsei alal. Minul on täiesti arusaamatu, mispärast on sarnaste küsimustega just meie rühma poole pööratud. Kui meie poolt vastust ei antud, siis arvati, eriti härra Gustavson, et meil olevat see asi segane. Mina arvan, et niisugune tarkus võib kõnelejale jääda. Kuid mina ei saa aru, mis niisuguste küsimustega on tahatud kätte saada.

Käesoleval juhtumisel on siseministeeriumi juures meie rühma poolt üks väide esile toodud, et töölisliikumine ei ole seda anda suutnud, mida ta läbi viima oleks pidanud. Härra Kaarna tähendas juba, ja ma tahaksin seda motiivi kaitsta, et töölisliikumine ei ole suutnud seda läbi viia, mis ta oma eesmärgiks seab. Süüdi on selles just töölised ise ja nende eestvedajad, kes ei ole suutnud läbi viia õiget korraldust.

Kui nüüd süüdi tuleb otsida, siis langeb see just küsijate sotsialistide eneste peale, sest peab ütleva, et meie sotsialistid on need olnud, kes ei ole suutnud töölisliikumises kuidagi enesele jalgu alla võtta. Meie sotsialistid ei ole suutnud tööliste oma õiget nägu näidata ja öelda, mis nemad on ning mida nemad tahavad. 1919. aastal, kui üksikud sotsialistid ametiühisuste kongressile läksid, siis tõmbasid nad enesele halvemad riided selga... (M. Martna, stp: Kas Teie seal ka käisite?) Jah, ka mina käisin seal. (M. Martna, stp: Keda Teie nägite seal tööliste ülikonnas?) Nime üle võime pärast rääkida. Hiljem lasti aga ametiühisused käest minna. (M. Martna, stp: Teiega võime ikka pärast rääkida.) Igatahes pilt oli niisugune, et need inimesed ei ole suutnud kindlat ilmet ja nägu anda sellele liikumisele, et viimane tööliste poolehoidu leiaks.

(Vahelhüüded.) Igavene võitlus omavahel, heitlemine häälte pärast, — see on olnud sotsialistide tegevus, aga mitte töölisliikumise ehitamine.

Need on need märkused, mida ma tarvilikuks pidasin teha. Kordan veel kord, et kui sarnaste küsimustega pööratakse meie rühma poole, kust on Mihkalai, siis pean tähendama, et Mihkalai'ga ja teiste niisuguste inimestega ei ole meil midagi tegemist olnud.

Juhataja K. Einbund: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Gustavson'il.

O. Gustavson (stp): Pean härra Anderkopp'i omapäraste arusaamiste tagasitõrjumiseks faktilise märkusena tähendama, et ma täna ei oma esimesel ega ka teisel esinemisel ei ole pööranud tööerakonna poole mingisuguse küsimisega poliitilise politsei tegevuse suhtes.

J. Vain (stp): Väga austatud Riigikogu liikmed! Meie peaksime väga tänulikud olema, kui meil nii head nõuandjad on, nagu härrad Tõnisson ja Anderkopp. Meil tuleks ainult ära kuulata, kuidas töölisliikumise juhtimist toimetada, missugune peaks olema selle liikumise sihtjoon, ja siis läheks kõik, nagu külas öeldakse „lepase reega“. Kui soovitakse seda küsimust lihtsaks teha, siis ei saa seda teha üksnes Eesti tööliste suhtes, vaid peab valgustama ka Öhtu-Euroopa tegelasi, ja siis jõuaksite vahest selgusele, millest oleneb kommunistlik liikumine Öhtu-Euroopas, isegi sarnastes maades, kus töölisliikumine on kestnud mitte aastakümneid, vaid nagu Inglismaal, juba aastasajangu. Seal järelikult ei olegi inimesi, kes õieti sündinud oleksid seisukorras, nagu Eesti tööline. Teie peate tunnistama, et kommunism levines mõnes riigis siiski kulutulena, nagu Saksamaal 1921. a. — 1922. a. Kui nii on, kas tahetakse siis öelda, et Saksamaa ametiühisuste liikumise tegelased olid vilumata, asjatundmatud ja eluvõõrad. Mulle näib, et kommunismi levinemine ei ole mitte Eestist olenevatel põhjustel tekkinud, vaid selle nähtuse alused on igatahes sügavad. Selle nähtuse aluseid tuleb otsida ilmasõjale järgnevatest majanduslikkudest raskustest. Kus need raskused teravamalt ilme võtsid, seal levines ka kommunism suurema hooga. Isegi võitjates maades, nagu seda on Prantsusmaa, kus ainult viimasel ajal majanduskitsikus niisama suur on olnud, kui Saksamaal ja Austrias kestvalt, isegi seal sai sotsialistlik tööliste partei lõhutud, ja kommunistlik tiib sai tugevam. Ei saa sellepärast uskuda, et eelkõnelejad asju tõsiste ajalooliste nähtuste põhjal

oleksid kaalunud; nad oleksid ka loomulikud järeldused teinud. (J. Tõnisson, rhv: See oli Eesti kodukasvanud sotsialist.) Härra Tõnisson'il on nähtavasti samad mõtted, mis 1906. aastal: siis ta kirjutas raamatu „Mida arvata sotsiaaldemokraatiast.“ Ta ei ole kaugemale jõudnud. Härra Tõnisson on Eesti sotsialistidele ette heitnud, et nad sörgivad Saksa sotsialistide järele: meie ei eita, et vanematelt parteidelt mõndagi õppida võib. Härra Tõnisson'i arvates on igasugune sotsialistlik liikumine halb liikumine olnud. Kui keegi kodanlikkudest härradest hakkaks sotsialiste ja seda liikumist kiitma, siis see meile õnnetuseks oleks.

Mis aga puutub nüüd otsekohe Eesti oludesse, siis peaks ühte tähendama. Eesti tööliklassil ei olnud neid kogemusi seljataga, mis olid Öhtu-Euroopa töölistel. (Chr. Kaarna, tõer: Ja hakati nendega äri tege-ma.) Äri teinud on töölistega nii mõnigi. Vabadussõja ajal katsus rühm, kus härra Kaarna istub, töölistega äri teha. See pentsik kihutustöö ei vääri seda, et teda töölisliikumisega siduda. (A. Anderkopp, tõer: Rääkige nii, et ristiinimesed ka aru saaksid.) Küll Teie aru saate, kui aga tahate.

Mis aga puutub teise asjaolusse, nimelt tööliste majanduslikku seisukorda, siis pole see meie juures viimasel ajal isegi Kesk-Euroopa tööliste seisukorrast kergem olnud. Meie juures on protsentuaalselt tööpuudus kõrgem olnud, saadav palk aga tööal madal, see on andnud võimaluse töölisi ummikusse vedada, on andnud võimalusi provokatsiooniga tegutseda. Härra Einbund, olles siseminister, tähendas, et meil provokatsiooni tarvitatakse, aga et see provokatsioon ei ole siiski mitte süsteem. Härra Kaarna tähendas vahele, et need provokaatorid olla kuskilt tulnud. Pean tähendama, et kui riigivalitsus provokaatorid tarvitada tahab, siis ta neid ka leiab. (H. Rebane, põl: Ikka pahemalt poolt.) Loomulik, et nad tööliste seast tulevad, ega siis vabrikantide ühisuse esimees või mõni teine ei saa töölistele nii lähedale minna, et ta neid ära anda võiks. Arusaadav ka, et töölist, kes ainelises kitsikuses, on raha peale kergem meelitada. Aga võiks tähendada, et provokaatorite ridades ei ole ainult töölisel olnud, vaid isegi vaimulikke, Kapon'iga eesotsas. Venemaal teenisid ohrankas põlised aadelimehed. Järelikult on raha, mis „ohrankast“ välja makstakse, läinud mitte ainult neile, kellele seda tarvis eluülespidamiseks, vaid ka neile, kes oskavad raha rohkem ära kulutada, kui keskmisele inimesele üldse tarvis läheb. Praegu on kommunistlik liikumine oma tulipunktist ammu üle; algades 1923.

aastaga, näeme igalpool alanevat joont. Ka Eestis on see liikumine oma tulipunktist üle jõudnud. Tahaksin sellepärast uskuda, et kaitsepolitseil on vähe põhjust võidelda selle eest, et teda peaks finantseeritama endisest suuremate summadega. Meie juures võib nende summade vähendamisele minna. Ka parempoolsete erakondade juures peaks arusaamine maad võtma, et provokatsiooniga ei tohi tegutseda.

Juhataja K. Einbund: Kuulutan 15-minutilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 12.30 min.

Pärast vaheaja jätkub koosolek kell 12.50 min.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal abisekretär **O. Liigand**.

A. Grimpel (väljasp. rühm): Tänaused vaidlused näitavad küll midagi muud, kuid mitte seda, et meil on valitsemas mingisugune demokraatlik kord või demokraatia. Ei saa ette kujutada niisugust olukorda demokraatias, kus erilist rõhku pannakse just kaitsepolitseile, kus erilisel tahetakse suuri kulusid tema peale panna ja ta koosseisu igapidi suurendada. Tänaastest kõnelustest on paistnud, missuguste võtetega on välja tulnud, et inimeste mõtteavaldusi maha suruda ja igapidi hukatusse viia. Kui siin härra Tõnisson tähendas, (J. Tõnisson, rhv: Ärge mind diskrediteerige!) et sotsialistid tulevad demagoogiaga välja, kihutavad töölisi üles vastuhakkamisele, siis peab küll ütleva, et härra Tõnisson'il selles asjas osalt õigus oli. Senised sotsialistide sammud näitavad, et nad tõesti on läinud demagoogia alale, peab veel juurde lisama, selles ei ole ainult demagoogia, vaid provokatsioon. Eesti tööliste partei tekkimise ajal on nad sinna sattunud ja nende sotsialistide provokatsiooni tõttu on seal lahkeliidud ilmsiks tulnud. Kui siin rkl. Martinson ühe episoodi kaitsepolitsei ja ka Eesti tööliste partei alal ette tõi, siis võib see igatahes õigus olla. Mina ei tunne neid isikuid, ega tundnud ka härra Martinson'i tol korral, kui see asi sündis, ja ei tea selle kohta seisukohta võtta. Mis rkl. Martinson ette tõi Eesti tööliste parteist hiljemate väljaheitmiste kohta, et kaitsepolitsei agendid välja visati või taheti visata, siis peab tähendama, et kui parteist taheti neid välja visata, kui üles leiti, kes seal parteis seda tööd tegid, siis olid need isikud niivõrd selles parteis kindlustatud, et nad vallutasid selle partei täielikult. Parteist lahkusid töölisel, kuna sinna jäid ainult

kaitsepolitsei agendid töölisi õngitsema. (Riigivanem J. Teemant: Üks hea kompanii!) Kui siin on arusaamatusi, siis võin ma selle kohta mõned faktid ette tuua. Tol ajal, kui Eesti tööliste parteis lõhed tekkisid, siis, kui Tallinna osakond teatavate isikute vastu kahtlust avaldas, siis pöörasid need isikud politseivõimude poole teatega, et töölised tahavad parteid üle võtta ja palusid abi. (Vahelhüüe: Kas kaitsepolitsei poole ka!) Samuti pööras kaitsepolitsei poole ka, ja politsei oli nii lahke ja andis neile õiguse. Nad lukustasid põhikirja vastaselt partei ukseid. Ja kui siis mindi abi otsima ametivõimudelt, kelle käes inimeste õiguste ja vabaduste kaitse, siis seal lahutati käsi ja öeldi: Miks teie tahate nende käest partei ära võtta, laske see jääb neile. Nii öeldi siseministeeriumis, nii ütlesid politseidirektorid. Sellega on selge, et kaitsepolitsei on üle läinud teise võtte peale: kui ei saa tööliste parteidesse poetada üksikuid agente, nagu Mihkalai, siis tullakse välja uute võtetega. Nimelt organiseeritakse partei hulka niisugune grupp, kes suudab partei enda kätte tõmmata. Selle võttega on viimasel ajal kaitsepolitsei välja tulnud. Kaitsepolitsei katsub selleks lihtsameelseid töölisi sisse vedada ja sellega provotseerib inimesed niikaugele, et neid hukatusse tõugata. Kuid kui tahetakse käia põhiseaduse järgi, siis ei tohiks niisuguste võtetega välja minna, siis ei tohiks riik nii suuri summasid selle peale kulutada. Sellest seisukohast välja minnes pean ütleva, et Eesti töölispartei on praegusel korral just see, kuhu on kaitsepolitsei end sisse poetanud ja kuhu katsutakse meelitada ka töölisi. (M. Martna, stp: Härra Holberg ja härra Päts on väga rahul. — J. Voiman, stp: Tubli kasvandik. — Vahelhüüe paremalt poolt: Teie kasvandik! — M. Martna, stp: Ma ei olnud sünnitamise juures, ma ei olnud ämmamoor!)

H. Martinson (tp): Ma ei taha siin kuigi palju öelda. Nimetan ainult niipalju, et rkl. Grimpel'ile kaitsepolitsei agentide asi südame peale hakkas, siis passiks sinna see kõigile tuntud vanasõna: „See koer karjatab, keda kaigas puudutab.“ Ma ei hakka sugugi Riigikogu liikmete aega viitma selle sisemise parteilise asjaga, mis ei puutu sugugi tänase koosoleku päevakorda, see on õieti partei enese asi ja sellega ei pruugi Riigikogu ette tulla. Mis aga puutub kaitsepolitsei agentidesse, seda, ma usun, on kõige parem küsida rkl. Grimpel'ilt.

Juhataja **K. Einbund**: Lõpusõna on arundjal.

Eelarve-komisjoni kaasarundja **J. Sikkar**: Panen ette, siseministeeriumi korralised kulud vastu võtta 429.424.200 marga suuruses.

Juhataja **K. Einbund**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on siseministeeriumi korralised kulud vastu võetud.

Kaasarundja **R. Vreeman** kannab ette sõjaministeeriumi korralised kulud. (vaata lisa nr. 3, lhk. 16)

(Koosolekut hakkab juhutama abiesimees **R. Penno**.)

J. Vain (stp): Väga austatud rahvasaadikud! Meil valmistatakse praegu ette 1½-aastase teenistuse pealt üleminekut 1-aastasele teenistusele. Sellepärast ei peaks olema ülearune, kui natukene käsitame küsimust, kas ei oleks muudatusi tarvis sõjaministeeriumis nii mõnegi asja juures, nii õpetamise kui ka ainelise varustamise alal. Mul ei olnud juhust töötada eelarve-komisjonis ja sellepärast puudutaksin nii mõndagi küsimust, millesse võimalik oli tungida väljaspool eelarve-komisjoni.

Raske on endale selgeks teha seda joont, mis meie sõjaministeerium nende aastate kestel on pidanud. Juba vaadates organisatsiooni, tõusevad meil üles lihtsad küsimused, mis arusaamist raskendavad. Meie nägime alles mõni kuu tagasi, et meie sõjaministeeriumi keskkohas võidakse ülcaruseks tunnistada sõjavägede staabiülema koht, mida eelmistel aastatel väga suure innuga on kaitstud. Muutus sündis sellepärast, et inimene, kes seal teenis, taheti üle viia teisele kohale, mis tema endisest kohast alamaks peeti, ning et asi sellest küljest päevakorrale ei tõuseks, tuli teine koht kaotada. Lihtne ja labane: kriips peale, ning midagi ei olnud katki ega selgusetu. Kui see nii lihtne on, siis tõuseb kahtlemata küsimus, kas ei ole terve sõjaministeeriumi organismis veelgi midagi ülearust. On see teisiti, siis tunnistame lubamatuks koha kaotamise, juhitud tahtest, inimeste ministeeriumi keskkohast eemaldada.

Raskem on otsustada, missugust joont peetakse meie sõjaväelaste õpetamise juures. Meil on olnud kõne all juba varem sõjaväelised kogemused, mida võis omandada Lääne-Euroopa riikidelt, kes jätkasid sõda sel ajal, kui Venemaal oli revolutsioon lahti puhkenud ja sõda lõppenud. Meie ei saa öelda, et pärast revolutsiooni õletulekene lõuna frondil oleks andnud endise sõjaväe hulgas suuri kogemusi. Peab tähendama, et Vene sõjaväeteenistuses, alates 1915. a. keskpaigast, kogemuste oman-

damine oli palju raskem, kui lääne frondil olla võis. Seda sellepärast, et juba 1915. a. esimesel poolel Vene väed taganesid, laske-
moona puudust raskelt kannatades. See asja-
olu surus peale sellekohase taktilise ja strateegilise joone. Nimelt puudus Vene väes eriti suurtüki laskemoon, ja kui arvesse võtta, et lääne-frondil artilleeria tähtsamatest sõjariistade sortidest oli, siis ütleb see meile palju. Sellepärast on õigus öelda, et inimesed, kes sõja kaasa tegid Vene väeliinil, hiljem aga omandada ei ole saanud neid kogemusi, mis andis Lääne-Euroopa sõda, väga palju soovida jätvad.

Ameerika sõjakuulutamisega võttis Lääne frondi sõjaline tegevus intensiivsema ilme, ja mõnelgi alal tehti uusi leidusi, millega Vene maal loomulikult tutvuneda ei saadud.

Meie sõjakoolis, kus noori ohvitseri ette valmistatakse, peavad akadeemilises osas ettelugemisi inimesed, kes Vene suurriigis võisid oma kohal olla, kuid kellel võimalus ei ole olnud Öhtu-Euroopa sõjaliste teadmistega tutvavaks saada. Sellepärast ka see kurb nähtus, et need ettelugejad ei suuda tegutseda ühises suunas printsipiide põhjendamisel. Nende tegevus on katkendlik. Üksikud saavad isegi sellega hakkama, et ei loe kindla süsteemi järgi, vaid tõlgitakse sõjaväe ajakirjadest ja ajalehtedest artikleid. Noored, kes ohvitserideks ette valmistuvad, peavad nende puudulikkude ajaleheartiklite põhjal sõjaväelise hariduse omandama. Kui niisugust katkendlikku haridust antakse, siis jääb sellest haridusesaajatele väga halb mulje, sarnane puudulik töötamine harjutab õpilasigi riigikaitse probleemi üle kergelt, pealiskaudselt mõtlema. Meie oleme, maksu mis maksab pidanud leppima nähtusega, et meie sõjakool on omale lektorid saanud Vene sõjaväe õppeasutuste õppejõudude seast. Väga tähtis ei ole nende inimeste ilmavaade meie kasvandikkude ilmavaate arendamisel, sest meie õpilastele nad monarhistlikku nooti peale ei saa panna, meie inimesed jäävad ikka vabariiklasteks, küll aga on õpetajate teadmised vananenud.

Meil on püütud väljamaale saata üksikuid inimesi, mõned on tagasi tulnud, eestkätt ka praegune sõjaminister, kuid peab ütleva, et nende hulk on väikene. Mulle näib, et meie ei peaks sellel alal nii kokkuhoidlikud olema, vaid peaksime kaugemale jõudma. Kuid kas seda kokkuhoidmisega põhjendada võib? Kõige parema tahtmise juures jääb tunne, et tegemist on teatud poliitilise joonega, mida seni sõjaministeeriumis on südikalt peetud. On püütud saada endises Vene sõjaväes teeninud inimesi ja on neid upitatud kohtadele, nõnda et vabadussõja kaasateinud

ohvitserkond on imestama pidanud. See on peale hakanud 1922. a. ja kestis edasi niikaua, kui inimesed sõjast tulla jõudsid, ja kui juurde-
tulijad rahuldatud said kohtade valikuga. Ma võiksin Teile tuua näiteid kaugemast minevikust, see oli Pärnus. Siin sai käskude-
täitjaks staabiohvitseriks määratud inimene, kes oli vabadussõja ajal võidelnud, kuid vaen-
lase väes kursantide juhina. Ja siia tülles saab enne käskudetäitja staabiohvitseri kohale, kui samades lahingutes haavatud Eesti poolt sõdinud mehed oma tervise lõpulikult parandada jõudsid. See on siiski natukene liig, puht meeolulisest küljest võetuna. Võeti värskestlunud inimesed teenistusesse ja hakati siis kohti jagama sõja kaasateinute arvel. Niisugused nähtused on sünnitanud ohvitserkonnas teatud lõhe, võorastuse ükssteise vastu; veneaegset tuuma on hakatud nimetama „Vilno kamarilla“. Nimi on sellest, et selle kesk-
koha loovad Vilno sõjakooli õpilased, kes igalpool kaitsevad ükssteist ning kättevõidetud positsioonide sisseõnnistamiseks iga aasta peavad Vilno sõjakooli aastapäeva. Kamarilla peab väga suurel määral seda joont, mida meie tsiviilelus viroonlased. Oled sa viroonlane, oled teistest parem, teistest kodanikkudest ees; oled vilnolane, siis parem ohvitser kaitseväs. Teised? Oledki vabadussõja kaasa teinud, kuid anna koht, anna teenistus. Ja kui julged kulmu tõsta, võid minna erusse. Meie teame, et meie juures võib ohvitser palgata sõduri üht või teist tööd tegema, aga sellejuures peaks täiesti lubamatu olema sõdur teenistusest ära võtta ja temast omale köögitudruk teha. (O. Gustavson, stp: Seal tehakse tõesti Jürist Mari.) Eks räägi seegi vanadest harjumustest.

Meil peab igaüks enesele rahvaväes suutma selgeks teha, missugune on vabariikliku ohvitseri moraal. Oleme selle saavutanud, kaovad arusaamatused ja hõõrumised ohvitserkonnast.

Kaitseväeteenistuse aja lühendamise küsimusega tõuseb üles sõjaväelise õpetuse viimise küsimus koolidesse. Mul oli eile õhtul juhus kõnelda selles asjas ühe vanema sõjaväelasega, kes tähendas, et see ülesanne pandavat kaitseliitlaste peale. Kas teevad kaitseliitlased seda vahepalana: murravad uksi ja siis jälle õpetavad noorsugu riiki kaitsma? Meie peame siduma kaitseväeteenistuse vähendamise küsimuse algkooli seaduse elluviimise küsimusega. Keegi ei tule vist vaidlema, et need küsimused võiksid lahus olla. Ei ole mitte ükskõik, kas meie kaitsevärke saame algkoolis õppinud noorimehi, või kirjaoskamatu. Meil on nii mitmedki maakonnad, kus kirjaoskamatute protsent tõuseb.

Minu kodumaakonnas, nimelt Viljandi maakonnas, kus meie hariduse poolest esimesele kohale olime jõudnud, on kirjaoskamatute arv tõusnud. (J. Tõnisson, rhy: Sotsialism areneb ka!) Ma näen, härra Tõnisson peab ennast kiirmõtlejaks. Teile saab kohe selgeks, miks kasvab seal sotsialistlik vastasrind. Meil on tegemist maaliitliku omavalitsusega, kes nüüd mitu aastat on maakonda valitsenud. Ta on paarisajatuhandelised summad, mis maakond kehvadele õpilastele varem andis, järjekindlalt eelarvest välja kriipsutanud. Selle tõttu on hulk kooliealisi lapsi, kellelt kooliskäimise võimalus ära võetud.

Meie peame 6-aastase kooli teostama, see annaks parema eelharidusega inimesi. Mis puutub aga sõjaväelisesse õpetusesse koolides, siis peaksid meil need sõjaväelased-õpetajad mitte üksi allohvitserikooli või sõjakooli lõpetanud olema, vaid on tarvis, et neil sõjaväelise hariduse kõrval oleks tarvilik kasvatusteadlik haridus ja pedagoogilised kogemused.

Tahetakse kooliõpilastele sõjaväelise kasvatuse andmine kaitseliitlastele usaldada, siis teatagu, et kaitseliiduülemate määramisel ei võidud ette näha, et neil kunagi tuleb koolitöölisena tegutseda.

Nüüd vaatlemegi kaitseliitu. Kaitseliit on kasutanud suuri summasid, on maja ostanud, on palgasajate võrgu üle maa asutanud; ta on asutanud omale ka kõik sõjariistade sordid. Kui oleksid temale kindlusesuurtükid antud, ta oleks ka need omandanud. Väljasuurtükid on juba olemas, lennuvägi kavatsusel, ratsaväe kavatus ka. Nii et kõik sõjariistade sordid, nagu oleks kaitseliidul võidelda kaevikutesõda.

Sellejuures tõuseb loomulikult küsimus üles, kas on meil tarvidust kahte paralleel riigikaitset asutada, kui nad ka mõlemad oma ülesandeid täita suudaksid. Kui nad aga ei suudaks, siis seda enam tuleb küsida, kas üks ja hea poleks otstarbekohasem. Olgugi et kaitseliit vabatahtlik, siiski peaks seal kord valitsema, et riigi varandust ei pillataks. Kevadel hakkavad need kihelkonna ja teised harjutused peale, ja siis, reisides mööda raudteid, võite näha noorimehi, kes oma aastate järele pole saanud veel sõjaväes teenida, kellele on püss kaenla alla surutud; selle püssiga kolatakse mööda raudteejaamu, ükskõik misugune ots ees, ükskõik, kas laskeriist kuskil vigastub, riivab, murda saab. (Vahelhüüe keskelt: Püssiga lastakse kalu ka!) Kui selle laskmise järele püss ära puhastatakse, siis oleks see püssi suhtes väike kuritöö. Aga püssil on küljes niisuguseid väikesi õrnu osasid, mille vigastamisel püss kalalaskmiseks küll veel võib kõlvata, aga märki lasta temaga enam ei saa.

Kui arvesse võtta, et juba sel põhjusel, et selle püssiga nii ümber käiakse, tema laskekõlbmatuks muutub... (J. Holberg, põl: Pihta ei saa!) ...siis on kaitseliidu kulu küll kulu, aga kasu küsitav. Kui kaitseliit oma sise-mise korralduse poolest ise eitavat eeskujut annab, kas ei tõuse siin küsimus üles, kas nooredmehed enne sõjaväeteenistusse astumist ei õpi püssi määndama, ja kas pärast on võimalik sellest halvast kombest lahti saada. Kaitseliidu „Kaitse Kodu“ toimetatakse nõrgemalt kui „Sõdurit“. See on arusaadav, sest „Sõduris“ tulevad peale ametlike teadete aegajalt teoreetilised arutused. „Kaitse Kodus“ on teoreetiline osa võrdlemisi nõrk, meeoluline osa aga tugevam, informatsioon samuti nõrk. On mõlemis, „Kaitse Kodust“ rääkimata, kirjutusi ilmunud, mis vaevalt tarvitsevad riigi rahaga trükitud saada. Meil täna ja eile oli juhus kuulata vaidlusi sotsialismi kohta. Ei ole ju halb, kui noored sõdurid teadmisi koguvad sotsialismist, sest väljamaal on isegi niikaugele jõutud, et majandusteadlased käsitavad seda ülikoolis, kui üht majandusteaduse haru. Ja meil, kus ülikool neid teadmisi ei levita, tuleb seda teha ajakirjanduse kaudu. Kahjuks pean tähendama, et need kirjutused väga iseäralikku iseloomu kannavad. Nad just kui tahavad salvata sotsialiste, siiski kedagi ei salva, vaid rohkem teevad nalja. Nendest kirjutustest käib üks joon läbi, nimelt, et sotsialistid on valmis ühelt poolt alati jagama, ja et kui sotsialistil midagi on, siis ei anna ta seda oma kehvemale kaasvennale ära. (Sõjaminister N. Reek: Härra Vain, missuguses artiklis see kirjutatud oli?) Ma võin Teile eraviisil seda öelda, peast aga ei tea ma, missuguses numbris see kirjutus ilmus. Sotsialismil iseenesest nende varade jagamisega palju tegemist ei ole, vaid meie kodanlikud härrad Riigikogus kui ka mujal piitsutavad liikumist, mille kaitseteks nad end ise peavad, nimelt ristiisu liikumist, kuid niisugusena, nagu ta avaldus esimestel sajangutel pärast Kristuse surma. Kui leitakse kommunismi ideid siit-sealt, siis on see kristlik kommunism, mitte sotsialism. Ei ole ühtki sotsialistlikku kommuunat terves ilmas, ristiisu kommuune võib leida Ameerikas. 1925. aastal vähemalt püsisid nad, ja seniajani ei ole teateid tulnud, et nad oleksid likvideeritud. Järelikult on need arvamisid, mida sotsialistide arvel tehakse, ja need õpetused, mille täitmist sotsialistidelt nõutakse, kuskilt mujalt pärit. Varade jagamine sotsialismi teooriasse ei kuulu, kommuunas elamine sotsialismi teooriasse ei kuulu, ja sellepärast selle piitsuga sotsialiste lüües meie karjatada ei tarvitse.

Need on mõttenatukesed, millel teaduslikku väärtust ei ole, mis ainult ekslikke arvamisi rahva seas levitavad, ekslikke arvamisi suure ühiskondliku liikumise kohta, mille kohta tõsi-semaid teadmisi iga intelligent kodanik enesele nõutama peaks. Kui aga niisugused mõttemõlgutused trükimusta leidma pidid, siis seniajani mõne ajalehe jooneall; nüüd, kus seal neile tee kinni suletud, peab Eesti riik see õnnetu olema, kes neid omal kulul trükib.

E. Kink (stp): Mina kasutan juhust, et esitada härra sõjaministrile paar küsimist, ja peatun õige vähe aega selle juures, nimelt endise sõjaminister härra Soots'i ajal algatatud ja viimasel ajal paljuräägitud sõjalise kasvatuse juures koolides. Niipalju kui mina tean, ei ole veel kindlat kava, kuidas seda sõjalist kasvatust teostada. Kuid ühes kohas, nimelt Kuigatsi vallas Valgamaal, on siiski midagi sellesarnast katsutud korraldada. Ja sellepärast oleks minul heameel, kui sõjaminister vastaks, kas kavatakse sarnasel viisil seda sõjalist kasvatust teostada. Nimelt on Kuigatsi algkoolis kooliga ühes majas soomusrongide laskemoonalaos meeskond. Nende ruumide seisukorra kohta annavad tunnistust maakonna koolivalitsuse ja jaoskonnaarsti tunnistused, Kuigatsi kooli lastevanemate ning hoolekogu koosoleku protokollid. Ma luban endale mõned kohad neist tsiteerida, mis tunnistust annavad sellest olukorrast, mis seal valitseb. Jaoskonnaarst räägib muuseas, et „ruumid on puhtad, välja arvatud väljakäigu-koht, mille uste peal on kõlblusvastased pealkirjad. Seda väljakäigukohta kasutavad peale koolilaste ka sõdurid. Sõduritel on küll ka oma väljakäigukoht, kuid see on niivõrd ära lõhutud ja must, et seda kasutada ei saa.“

Edasi, 23. aprillil möödunud aastal juhiti tähelepanu selle peale, et tütarlaste magamistuppa jookseb haisev vedelik väljakäigukohast, mis kohaliku pargiülemal kasutada. Ning juhatakse tähelepanu ka selle peale, et pillutakse meeskonna poolt läbi akende söögi- ja teiste mustuste jätiseid alla.

Otsustati paluda, et vastavad võimud seda asja korraldaksid. Kuid see palve on siiani tähele panemata jäetud. Mina arvan, et see on niivõrd tähtis küsimus, et sellele tarvilikku tähelepanu tuleb pöörata.

Aasta hiljem, see on 9. veebruaril 1927. aastal, öeldakse hoolekogu protokollis järgmist: „Nimetatud meeskonnas oli juba ennemini märgata ulakust, kombevastaseid ülesastumisi, alates aga 1926. a. sügisest oli märgata tuntavat distsipliini langemist. Sagedasti oli märgata meeskonnas viinastanud sõdureid, ei olnud vaba sellest nõrkusest ka nende lähem

ülemus. Viibides alkoholi uimastuses lubasid sõdurid enesetele kõiksugu inetusi, kombevastaseid kõnelemisi, lärmitemist ja märatsemist. Juhtus ka seda ....“ (Sõjaminister N. Reek: Kõik on likvideeritud?) Kas vahimeeskond ka? (Sõjaminister N. Reek: Vahimeeskond on kohtu all ja vahiohvitser ka.) See on väga hea, aga kas meeskond on koolimajast kõrvaldatud. (Sõjaminister N. Reek: Ei saa, niikaua kui laod seal on!) 1926. aastal juhiti tähelepanu selle peale, et neid puudusi kõrvaldada, ja nüüd aasta hiljem juhatakse teist korda tähelepanu sellele. Kui sõdurid on kohtu alla antud, siis andis selleks tõuget laskemoonalaos aset leidnud tulekahju. Aga sellest, millest räägib protokoll, et sinna on lubatud tulla avalikudel naisterahvastel, kus väljakäigud on mustad, ja kus ühes majas asub meeskond ja kool, selle peale ei ole tähelepanu pööratud.

Ma küsiksin, kas nõndaviisi kavatakse sõjaväelist õppust teostada, et paigutatakse sõjavägi kooliruumidesse. (Sõjaminister N. Reek: Nad ei ole kooliruumides, vaid mõisamajades-koolimajades — rääkige õigesti!) Ütleme kooliruumide asemele koolimajad, sest minu arvates on kooliruumid seesama, mis koolimajad. Kui koolimajast ikkagi ei kavatseta sõdureid ära viia, siis kas see on uue kava teostamine, sõjaväeõppuse kooli viimine? Nagu protokollid näitavad, on õppus väga halb, ja kui seda niivisi arvatakse teostada, siis on see väga kurb. Mina asetasin küsimuse selleks, et saada selgust, kas kavatakse sõdureid ümber paigutada mujale ja koolimaja jätta kooli kasutada.

J. Soots (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Praegune Vabariigi Valitsus on oma deklaratsioonis ära määranud, mis ta riigikaitse alal kavatab teha, ja mina seda tuleviku tööd puudutada ei taha. Aga et härra Vain ja osalt ka härra Kink välja tulid nende küsimustega, millest juba mõned likvideeritud, mõned vanad ja teised sel ajal olnud, kui mina olin sõjaminister, tahan nende kohta seletust anda, et pealtkuulajatel ei jääks sarnane viljak mulje, nagu seda võiks saada, kui täpselt uskuda härra Vainu kõnet. Kõigepealt ütles härra Vain, et sõjaministeeriumis on kokkutõmbamisi olnud, sõjaväe staabiülemal koht on ära kaotatud, ja mispärast, lihtsalt sellepärast, et inimest paigutada madalamale kohale, ja et see juba näitab, et see koht algusest peale ülearune olnud. (J. Vain, stp: Ei ole õelnud.) Teie ütlesite veel rohkem, Teie ütlesite, et kui keskkohas suur amet oli ülearune, siis tuleb vaadata, palju neid väiksemaid kohti ka ülearuseid on. Selle kohta tahan öelda, et

iga organisatsioon areneb ajajooksul välja. (J. Vain, stp: Kuidas Teie saate siis juhtiva koha ära kaotada ja mitte midagi asemele panna?) Teie teate, et pärast vabadussõja lõppu seisib päevakorras rahuaja sõjaväe organiseerimine. Tarvis oli palju tööd teha ja sõjaaegseid asju likvideerida. Siis oli ka rohkem töömehi tarvis. Nüüd, kus palju juba tehtud, hakati revideerima ja leiti, et kesk-kohas võib läbi saada ilma ühe vanema kindralstaabi ohvitserita, nimelt sel juhtumisel, kui sõjaminister on kõrgema haridusega sõjaväelane. Ja nagu näha pooldab ka minu järeletulija seda vaadet: ta ei ole seda kohta uutesse koosseisudesse üles võtnud. Aga sellest ei saa järeldusi teha, et see amet alati on üleaurune olnud.

Edasi puudutas härra Vain meie Vene väest ületulnud sõjaväelasi. Ta ütles, et ilmasõjas, Vene sõjaväe taganemisest peale, ei ole see sõjavägi võinud mingisuguseid kogemusi anda oma juhtidele, ja et inimesi, kes seal teeninud, ei oleks võinud meie sõjakooli lektoriteks võtta. Mulle näib, et see ainult härra Vainu enese kohta õige on. Tema on Vene sõjaaegse ettevalmistusega ja teenis võrdlemisi väiksel kohal. Ta ei saanud suuri kogemusi omandada, sest et ta sõjas varsti Saksa vangki sattus. Vang on vang, ja vangis ei saa omandada ei Vene ega Lääne rinde kogemusi, kuidas sõda pidada. Neile, kes arvavad, et Vene väes ei võinud keegi kogemusi omandada, tahaksin siinkohal meelde tuletada, et ei saa eitada fakti, et meie vabadussõda tuli pidada ohvitseride ja sõduritega, kes olid välja õpetatud Vene väes ja ainult sealt kogemusi saanud, ja ei või sugugi öelda, et need inimesed ei ole seisnud omal kohal: nemad võitsid vabadussõja. (V a h e l h ü ü e J. Vainu, stp poolt.) Härra Vain, Teie ei saa ka seda eitada, et niipea, kui vabadussõda lõppes, kui võisime juba kergemini hingata, et niipea, kui olukord seda lubas, hakkasime ka seda jälgima, mis Lääne-Euroopas sõjaasjanduse alal tehti. Eesti oli esimene uutest riikidest, kes võttis omaks Lääne-Euroopa taktika. Eesti hakkas ka, niipea kui võimalus avanes, oma ohvitseride väljamaale õppima saatma, ja niipea, kui nad sealt tagasi hakkasid tulema, hakati neid ära kasutama sõjakoolis. Kui sõjakoolis on veel inimesi, kes Vene akadeemiast on tulnud, siis saab seda kõike aegamööda parandada. Niipea, kui väljamaalt rohkem väljamaa haridusega sõjaväelasi Eestisse jõuab, pannakse neid noori õpetama. Kuid ühekorraga ei saa seda kõike teha. Vaadake ka selle peale, et meil ei ole ainult sõjakoolis jõudude puudus, vaid isegi meie Tartu ülikool ei ole suutnud ainult oma Eesti professoritega läbi saada, vaid on tarvitanud ka vene-lasi. Isegi mõned keskkooli õpetajad on välja-

maalt. Kui neis asutustes on raske läbi saada ilma võõraste jõududeta, siis on see niisama ka sõjaväes. Kuid asi paraneb iga päevaga; igitahes on kõik õppus sõjakoolis Eesti keeles.

Mis puutub sellesse etteheitese, et mõned optandid olla Eesti sõjaväkke võetud, siis on see vana küsimus. Uusi pole mitmel aastal võetud. Ma tahaksin ette tuua seletusi selle ohvitseri kohta, kelle vastuvõtmise kohta härra Vain nii väga eitava otsuse tegi. Riigikaitse komisjonis, kui see küsimus arutelusel oli, ütles Teie partei mees rkl. Ast, et see on õieti tehtud, ja oli selle ohvitseri ja tema vastuvõtmise kaitsjaks. Ei olnud see nii, nagu teie ütlesite, et sõdis otsekohe meie vastu. Tema teenis küll Eesti vabadussõja ajal Vene sõjaväes, aga meie vastu tema sõdinud ei ole, igatahes ei ole see kellegi poolt kindlaks tehtud.

Samuti leidis härra Vain, et need, kes Vene sõjaväes on teeninud, töötavad tsarismi vaimus. Teie teenisite ka omal ajal Vene sõjaväes, ja kas Teie kaldute siis sellepärast tsarismi poole? (V a h e l h ü ü e d.) Kui Teie olite tsarismi pooldaja, siis on see juba ammu kadunud, ja ma usun, et ka neil inimestel, kes Eesti väes teenivad, on see tsarism ammu ununenud, kui ta üldse oli. Üldiselt oli aga Vene sõjavägi erapooletu, ja Vene väes teenimist ei maksaks kellegi ette heita.

Edasi rääkis härra Vain mingisugusest Vilno kamarillast, kelle liikmed juhtida Eesti sõjaväge. Need pole kes juhivad, aga juhuslikult on küll nõndaviisi, et suur hulk meie kõrgemaid sõjaväelasi on Vilno sõjakooli lõpetanud. Nemad tunnevad üksteist, ja vägede ülemjuhataja omal ajal ütles, et see on väga kasulik, sest inimesed teavad, kes nad on ja usaldavad üksteist. Ja kui need inimesed kokku tulevad oma kooli aastapäeva pühitsema, mis patt see siis on? Ka Moskva ja Peeterburi ülikooli lõpetanud inimesed tulevad kokku ja pühitsevad oma aastapäevi. Miks siis tsiviil-isikud võivad kokku tulla oma kooli mälestama, aga sõjaväelased ei tohi? (J. Vain, stp: Ma tõmbasin paralleeli ka nende ja viroonlaste vahele.) Miks siis just viroonlased? Kas siis viroonlased Eesti riiki juhivad?

Edasi härra Vain kaebas, et seadusevastaselt peetakse meil denshtshikuid. See pole täpselt nõnda. Selle küsimuse tõstis eelarvekomisjonis härra Gustavson üles ja ütles, et ühes linnas, nimelt Pärnus, olla niisugused juhtumised, et peetakse denshtshikuid. Mina palusin nimetada nimesid, ja tema oli nii lahke ja tegi seda. Mina lugesin oma kohuseks pöörata diviisiülema poole seletuse saamiseks, milles lugu seisab, ja diviisiülem saatis seletuse. Seal kirjas seisab, et denshtshikuid kui niisuguseid pole olemas. Küll on aga teada, et

pärast 1. detsembrit, kuna mõned ohvitserid väga kaugel elavad, on karta, et neile öösi peale tungitakse, et siis neile lubati öösiti võtta sõjariistus sõdureid korterisse. (J. Vain, stp: Aga miks ohvitserid siis sõjariistuta käivad?) Ega ohvitser ei jõua siis alati püssi ligi kanda. Ega Teie ei käinud ka alati püss kaasas, kui ohvitser olite. (J. Vain, stp: Revolvrit kandsin alati.) Revolvrit kannavad meie ohvitserid ka. Aga kui üks inimene on korteris ja sinna tungitakse kallale, siis... (O. Gustavson, stp: Kas nad köögis ka püssiga töötavad?) Ei, köögis nad ei tööta üldse. Selle peale, mis härra Gustavson seletas, nagu käiksid denshtshikud ka turul ohvitseride naistega, vastas diviisiülem, et see olla eksitus. Seal on olemas üleajateenijad sõdurid, kes naistega turul käivad. Igatahes mina andsin avaliku käsikirja, et kui kuskil denshtshikuid tarvitatakse, et siis ülemad peavad selle likvideerima, et seda ei oleks. Eriti 3. diviisi ülemale sai ettekirjutus antud. Nii et see on vana küsimus ja ammu likvideeritud. (J. Vain, stp: On uusi ka veel, aga ega ta suur küsimus pole.)

Ma ei taha peatuda sõjaväelise õpetuse viimise juures koolidesse. Minu teada töötavad selles niihästi sõja- kui haridusministeerium käsikäes. Praegu töötavad kindralstaap ja haridusministeeriumi esitajad kavu välja. Kui kaugele seal on jõutud, sellest võib rääkida praegune minister.

Kaitseliidu kohta ma ei taha sõna võtta sellepärast, et selles eelarves, mida praegu käsitatakse, kaitseliidule pennigi ei ole.

Edasi puudutas härra Vain sõjaväelaste mundri küsimust. Minu arvates on see küsimus päevakorrast ammu läinud. (Vahelhüüe J. Vainu, stp poolt.) Isegi kaebused, mis omal ajal olid, et munder on liig kirju, on vaidinud sellepärast, et seni keegi paremat mundrit ei ole suutnud välja mõelda. Ja uue mundri väljatöötamisel vähemalt kuni 24. veebruarini s. a. keegi ei istunud.

Mis puutub sõjaväearstide vormisse, siis sellest on minu teada, härra Vain, palju aastaid tagasi, kui arstid ihkasid vormi, see oli vabadussõja ajal. Aga pärast seda, kui tsiviililik sõjaministriks oli ja neile mundri andis, sest ajast saadik on nad rahul. (J. Vain, stp: Ainult selle tsiviilministri mütsiga ei ole nad rahul.) See müts on nüüd muudetud, nüüd ollakse rahul.

Siis „Sõduri“ ja „Kaitse Kodu“ ühendamise kohta. Ma juba komisjonis seletasin, et see küsimus võeti enne uut aastat Vabariigi Valitsuse poolt kaalumisele sel otstarbel, et kui ühendada, siis uuest aastast alates, sest ajakirja aasta algab uuest aastast. Ja siis, kui kõik and-

med olid kokku võetud, siis selgus, et rahalist kokkukohoidu, mida loodeti kätte saada, ühendamisega kätte ei saada. (J. Vain, stp: Tarvis oleks, et kaitseliitlased loeksid ka puht sõjateoreetilisi asju.) Kuulge, härra Vain, kui nad tahavad lugeda, lugegu ka „Sõdurit“. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Kalkulatsioonid näitasid esiteks, et „Sõduris“ on rohkem teoreetilised seletused, et „Sõduris“ on rohkem ohvitseridele, aga „Kaitse Kodu“ on riigikaitse propageerimise mõttes laiematele hulkadele, nii et sisuliselt on mõlemad tarvilikud. Ja kui neid ühendada, siis oleks see ühendamine õieti puht tehniline, tähendab võtaks täiesti samapalju ruumi, kui need kaks lehte kokku. Teisest küljest on kaitseliit ju seltskondlik organisatsioon, ja „Kaitse Kodu“ väljaandmiseks annab seltskond suurt abi. Nimelt sai „Kaitse Kodu“ kuni viimase ajani oma trükkimiseks paberi hinnata, viimasel ajal 50% hinnaalandusega, mis kalkulatsiooni järgi aastas vähemalt 400.000 mk. välja teeb. Aga ka muud abi antakse. (Vahelhüüe: Kui palju seda ajakirja on tellitud?) „Kaitse Kodu“ tellitakse umbes 4.000 eksemplari. Kui neid ühendada, siis igatahes seltskond mingisugust toetust ei annaks, see oleks siis jällegi riikliku toetusega leht, nagu „Sõdur“, ja seltskond võtaks oma abi ära. Ja see väikene kokkukohoid, mis saaks lehtede ühendatud toimetamise juures, läheks teisest küljest jälle paberi peale välja, nii et materjalset kokkukohoidu mingisugust kätte ei saada. Ka tahab iga organisatsioon ajada oma liini, mida ta õigeks peab, ja kui kaitseliit kui seltskondlik organisatsioon ei taha ühineda ametiasutuse poolt väljaantava „Sõduriga“, ja kui ta juba aasta pärast nõnda kaugele loodab jõuda, et ta ilma riikliku abita suudab „Kaitse Kodu“ välja anda, siis ei ole otstarbekohane neid ühendada. (M. Juhkam, tõi: Aga kui Viljandi linn tahab oma liini ajada, mis siis?) Missugust liini? Kui ta oma rahaga seda ajab, siis võib ta seda teha, aga kui ta riigilt maad või raha küsib, siis tuleb ka küsida, milleks seda tahetakse.

Mis puutub rkl. Kingu kõnesse, siis tahaksin puudutada ainult Kuigatsi algkooli asja. Siin tähendati, et selles koolimajas asuda sõjaväe laskemoonalao kaitse. See on õige. See on mõisa härrastemaja, ja juba vabadussõja ajal asus seal laskemoonalao kaitse. Ruumid olid ja on ajutiselt kasutada, ja ajutiste ruumide kohta on maksev niisugune seaduslik kord, et ruumi omanik saab vallavalitsuse kaudu selle tabeli järgi, mis Riigikogu on kinnitanud, üüri, ja siis peab selle ruumi ka korras pidama. Ei ole seaduslik, kui sõjaministeerium, kes üüri maksab, hakkaks ka peale

üüri ise remonti tegema. Ei saa seda teha, mida seadus ei luba. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Kelle hoone see on?) Nüüd Kuigatsi valla koolimaja, endine mõisa härrastemaja. Kui nüüd kaevatakse, et seal väljakäigu koht ei ole korras, siis on see majaomaniku, vististi valla enese kohus seda korda seada. Kui ministeerium hakkaks remonteerima omal kulul, siis tuleb riigikontroll ja ütleb, see ei ole seaduslik väljaminek, selle peate maksma omast taskust. (E. Kink, stp: Ja võtab kooli käest väljakäigu ära.) Ei ole võtnud. See väljakäigukoht oli sõdurite käes enne kui kooli käes, niisama kui vahikomando oli seal enne kui kool. Sõjaministeerium ei ole öelnud, et tema millalgi sealt välja ei lähe, aga kuhu minna? Korraliku hoone asemel näitab vald elamiseks kõlbmatuks muutunud vana koolimaja peale, kuid see maja ei ole elamiseks kõlbulik. Seadku vald ta korda, sõjavägi maksab seadusliku üüri ja siis kolib ümber. Aga see läheb kallis maksma, ja sellepärast tahetakse lihtsalt sõdureid praegustest ruumidest välja süüa, nagu mõni halb majaomanik, kes tahab üürniku sellega välja süüa, et ta korteriremonti ei tee. Samuti tahab Kuigatsi vald sõdureid sealt välja süüa, ja sellepärast kõik need kaebused. Aga sõduritel ei ole kuhu minna. Igatahes edaspidi saavad teised laske- moonalaod ehitatud, uued ruumid tehtud, ja siis lähevad ka sõdurid sealt välja. See oleks kõik, mis minul oleks öelda selle küsimuse kohta.

Juhataja **R. Penno**: Sõna on korra kohta Riigikogu juhatuse liikmel Juhkamil.

7. Riigikogu kahe järgmise koosoleku aja ja päevakorra kindlaksmääramine.

Sekretär M. Juhkam: Teen ettepaneku, Riigikogu koosolek pidada täna õhtul kell 5 p. l. järgmise päevakorraga:

- 1) Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1927./1928. aastaks — III lugemisel.
- 2) Maavolikogude kodukorra muutmise seadus — omavalitsuse komisjoni ettepanek.
- 3) Riigiteenijate haiguskindlustusseadus — II lugemisel.
- 4) Riigivanema, ministrite ja riigikontrolöri tasude seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.
- 5) Perekonna-abiraha seaduse muutmise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

Edasi teen ettepaneku, pidada Riigikogu koosolek homme, 1. aprillil s. a., kell 5 p. l. järgmise päevakorraga.

1. B. Eilman'i küsimine siseministrile 1924. a. suletud ametiühisuste varanduste kohta.

2. Th. Maurer'i küsimine põllutööministri-le Tammiste mõisa rendilepingu kohta.

3. Th. Maurer'i küsimine töö-hoolekandeministrile Narva-Kulgu raudteel töötavate töötatöölise kohta.

4. Th. Maurer'i küsimine kohtuministrile Pärnu vangimajas ettetulnud väärnähtuste kohta.

5. Th. Maurer'i küsimine teedeministrile Tallinna telefonivõrgu montöörade ametist vabastamise kohta.

6. A. Luige küsimine põllutööministri-le Viljandimaal Adavere asunduses oleva koha nr. 85. kohta.

7. O. Gustavson'i küsimine põllutööministri-le arst Lüsile suurema metsatüki andmise kohta Koeru metstkonnast.

8. A. Jõeääre, O. Gustavson'i ja A. Kärneri arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele armuandmiste asjas.

9. A. Jõeääre, O. Gustavson'i ja A. Kärneri arupärimise-ettepanek põllutööministri-le maa-seadusega võõrandatud maaiüksuste vabaks-andmise kohta.

10. A. Jõeääre, O. Gustavson'i ja A. Kärneri arupärimise-ettepanek põllutööministri-le Karki mõisast eraldatud kruntide nr. nr. 6. ja 9. tagasiandmise kohta.

11. A. Jõeääre, O. Gustavson'i ja A. Kärneri arupärimise-ettepanek põllutööministri-le Sikasaare mõisa võõrandamisest vabastamise kohta.

12. Vabariigi Valitsuse vastamine A. Jõeääre küsimisele Sikasaare mõisa võõrandamisest vabastamise kohta.

13. Vabariigi Valitsuse vastamine A. Jõeääre küsimisele maaseadusega võõrandatud maaiüksuste vabaksandmise kohta.

14. Vabariigi Valitsuse vastamine A. Jõeääre küsimisele Karki mõisast eraldatud kruntide nr. nr. 6. ja 9. tagasiandmise kohta.

15. Vabariigi Valitsuse vastamine J. Klement'i küsimisele isikumaksu asjas valdades ja alevites.

16. Vabariigi Valitsuse vastamine J. Klement'i küsimisele töötatöölisele töö muretsemise asjas.

17. Vabariigi Valitsuse vastamine A. Jõeääre küsimisele armuandmiste asjas.

18. Vabariigi Valitsuse vastamine Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimisele väärnähtuste kohta Purila mõisa kasutamisel.

19. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul O. Gustavson'i, L. Johanson'i ja A. Kärneri arupärimisele riigimail asuvate popside maakorraldamise ja riigimaade planeerimisel ilmsikstulnud väärnähtuste kohta.

20. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul M. Kurtschinsky, P. Baranin'i, B. Oja' ja A. Schulbach'i arupärimisele läbiotsimise kohta Riigikogu liikme korteris.

21. Maavolikogude kodukorra muutmise seadus — omavalitsuse komisjoni ettepanek.

22. Riigiteenijate haiguskindlustusseadus — II lugemisel.

23. Riigivanema, ministrite ja riigikontrolöri tasude seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

24. Perekonna-abiraha seaduse muutmise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

Juhataja **R. Penno**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

8. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1927./1928. aastaks — III lugemisel. (Punkt 5. järg.)

Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Schütz'il.

P. Schütz (stp): Endine sõjaminister kindral Soots tähendas oma kõnes, et kuhu siis sõjaministeerium peab laskemoonaladude komando paigutama,

kui tal teisi ruume ei ole, kui need, mis vallanõukogu on selleks otstarbeks andnud. Ma pean tähendama, et kui need väärnähtused koolielus ilmsiks tulid, siis pakkus Kuigatsi vallanõukogu sõjaministeeriumile Kuigatsi „Vaalo“ koolimaja, mis on laskemoonaladudele palju lähemal, kui senised ruumid. Kuid sõjaministeerium just nagu jonnii pärast ei kavatsenudki oma meeskonda üle viia, ja kui ma ei eksi, siis on see meeskond vist praegugi kooliga ühe katuse all. Kuigatsi mõisas on muidki ruume praegu vabu, sest asunikud on oma hooned välja ehitanud ja nendesse ümber kolinud, ja sellepärast on praegu kõik endised mõisahooned vabad.

A. Sprenk (tp): Sõjaväe eelarve neelab lõviosa; kõik maksuametid on töösse rakendatud, et sõjaministeeriumile rahva käest välja pigistada vajalikud summad. Riigile tulutoovad ettevõtted annavad viimase pennini oma ülejäägid kaitsevägeelarve rahuldamiseks. Ometi igauks teab seda, ka kõrgemad sõjaväelased, nagu härra Laidoner ja troonitajäänud sõjajumal härra Soots tähendavad, et meie kaitseväge kallaletungi korral midagi ei suuda ära teha, et ta riiki välise hädaohu eest kaitsta ei

jõua. Milleks siis sarnaseid kulusid tarvis? Paraadideks, ilusate mundrite, vanameelsete kindralite auahnuse rahuldamiseks. Et asjata raharaiskamisest ja laiutamisest pilti saada, ei pruugi kaugemale minna, kui vaadata sõjaministeeriumi maja, mis asub Pagari uulitsal. (Sõjaminister N. Reek: Väga ilus maja, aga kitsas.) Seal on minu teada 214 tuba, igas toas vähemalt... (J. Holberg, põl: Tool, laud, tindipott!) ...neli ametnikku, see tähendab kokku võttes 800 inimest. Seal on valitsus valitsuse järele: küll korraldusvalitsus, küll varustusvalitsus, küll kindralstaap, küll tervishoiu, loomatervishoiu ja kes teab veel, mis valitsused. Igas valitsuses oma ülemad, kindralid ja nende abid ning abide abid. Peale selle veel osakonnad, jaoskonnad ja laudkonnad, oma kolonellidega, majoritega ja teiste kõrgemates aukraadides ülemustega. Silmipimestavad hülgavad mundrid ja mahe kannuste muusika tuletab meelde tsaariaega, ja ka venekeel ei ole sugugi haruldane nähtus. Põhjakorpuslased, kes sõjaministeeriumis varjupaika on leidnud, ... (Naer.)... need on needsamad härrad, kes omal ajal Eesti vabariiki söimasid kartuli vabariigiks, ja praegu istuvad nad meie sõjaväe kõrgematel kohtadel. Neile ei ole mingisugust takistust tehtud, või lahti lastud, ehk küll juba 6 aasta eest, see on 1920. a. ettepanek tehti, kuue kuu jooksul peavad nad eestikeele ära õppima. Sellest hoolimata püüvad nad praegu neil kohtadel ja ei mõtlegi eestikeelt ära õppida. (J. Soots, põl: Kes see on niisugune?) Seda teate palju paremini ise. (Vahelhüüe.) Meie ei salli neid põhjaar-meelasi, kes sõjaministeeriumis varjupaika leidnud.

Kui öeldakse, nagu oleks see jutt tuulest võetud, et meie sõjavägi ei jõua end välise vaenlase vastu kaitsta, siis omal ajal kirjutas „Päevaleht“, kui tal Eesti pangas kraanid kinni keerati, poolelehe pikkuse artikli, et vaadake, Eesti ei jõua end sõjaväeliselt kaitsta, vaid meie peame niisuguse mulje andma, et oleme pailapsed, elame kuskil Läänemere rannal ja meie ei puutu kedagi.

Misjaoks on tarvis nii suuri kulusid? $\frac{1}{7}$ tervest eelarvest läheb meie sõjaväele, kelle sisse usku ei ole, mida näitab see, et kaitseliit asutati just selleks, et sõjaväge uskumisevääriliseks ei peetud. (M. Martna, stp: Teie teete need kulud vähemaks, seal on $\frac{1}{3}$ meie eelarvest.) Ütleme $\frac{1}{3}$, mul ei ole täpseid andmeid käepärast. Siin räägitakse hirmutontidest, ja siis käis lehtedest jutt läbi, kui Läti tegi mittekallaletungi lepingu Venega, et venelane mitte kallale ei tungi. Selajal ütlesid eestlased, et meie ei tee Venemaaga mingit lepingut, et meie Venemaad üldse ei kardata.

Ja siin tehakse lärmi, et meie peame ühise väerinna looma Mustmerest kuni Põhja-Jäämereni. Pean ütleva, et see on ainult unistus. (Vahelhüüe paremalt poolt: Mispärast?) Minul on meeles aeg, kus keegi pahempoolsest rühmast arvas, et on võimalik Kroonlinna ära võtta.

Minu arvates ei ole mingit mõtet praegusel korral nii suuri kulusid sõjaväe peale tarvitada. Ka see mõte ei ole õige, et tahetakse sõjaväeõppust koolidesse sisse viia, misjaoks tulevad erilised õpetajad palgata. On vähe kaitseliidust, vaid tahetakse ka lapsed sõjariistu panna, tahetakse, et koolijütsil oleksid käes revolver ja pommid. Sellest seisukohast välja minnes ei saa ma sõjaministeeriumi eelarvet pooldada, sest selleks ei ole tarvis niipalju kulutada. Meie töolistel, kes nälgivad, ei ole võimalust nii suuri maksusid kanda ja pole neil ka mingit hädaohtu karta. (K. Päts, põl: Küll ta suu aga jahvatab.) Teie jahvatate samuti. Sellepärast ei saa meie rühm sõjaministeeriumi eelarve poolt hääletada, ja just neil põhjustel, et meil ei ole nii suurt sõjaväge tarvis. Summad, mis rahva käest välja pigistatakse ja mis riigiparaadi kraavi viivad, mida ükski kindral ei vea välja oma kannustega... (O. Pukk, põl: Mis Te valetate!) Kuidas valetan? Teie mõtlete, et olete vanade Balti parunite asemel ja ei rehkenda kellegagi. See on Teie arusaamine. Kuid ilma töolisteta ei saa ka Teie elada. Soovitatakse töolistele rabu harida, aga raha antagu teie kätte. Kui töötatöolistele küsitakse 8 miljonit ja 10 miljonit, siis ei leita selleks raha. Meie riigi kandejõud ei luba, et meie sõjaväe peale, mida nad ise ei usu, panakse nii suured summad. (Sõjaminister N. Reek: Kus Teie teate, et meie ei usu?) Ma olen kuulnud, ja „Päevaleht“ kirjutab pika artikli sellest, ma võin selle välja tuua. Ma usun, et ükski kindral ei usu, et tema hakkab Venemaaga sõdima, toob oma väikese väe välja ja võidab suure Venemaa. (Sõjaminister N. Reek: Seda uskuge, et vastu ikka hakkame, ennast tappa ei lase.) Saate ikka surma. — Meil peaks olema peasjaks ikkagi püüe rahus elada ja mitte õhku üles puhuda, et meie tahame sõdida. Meie oleme ju väikene riik ja peaksime rahulikult elama ning ei pruugiks sugugi demonstreerida, et vaata, missugune suur sõjavägi meil on. Meil aga selle vastu tehakse suuri kaitseliidu demonstratsioone, pillutakse ninatubakat, paberit õhku ja kirjutatakse, et üks vägi on Kalarranna ära võitnud, tulevad kindralid ja hindavad võitlust. Vaadake, niisuguste demonstratsioonide peale raisatakse meil riigi raha, seda meie lubada ei saa, ja sellepärast hääletame sõjaministeeriumi eelarve vastu.

Juhataja **R. Penno**: On tehtud ettepanek, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

Sõjaminister **N. Reek**: Väga lugupeetud Riigikogu liikmed! Härra kindral Soots käsitas oma kõnes seda osa küsimusest, mis puudutab minevikku. Mina tahaksin sellele veel mõnda juurde lisada. Sõjaväe õppetöö reorganiseerimine, mida erilisel rõhutas rkl. Vain, algas juba ammu. Teame väga hästi, et just härra kindral Soots'i ajal toodi üle Pärnust kolonel Sternbeck ja mina. Selle järele algasid läbirääkimised välisriikidega meie ohvitseride vastuvõtmiseks väljamaa sõjaväe õppeasutustesse. Nii 1923. a. minu juuresolekul selle kohta oli kindral Lillil läbirääkimine Prantsuse kindralstaabi ülemaga, kus meile lubati vastu tulla. Sügisepoole tuli teade, et meile on reserveeritud üks koht. Rohkem kohti Prantsuse kõrgem kool meile ei andnud, mispärast pidime sellega leppima. Kui võtame protsentuaalselt, siis olgu tähendatud, et meile on palju antud. Ameerika sõjaväele näiteks on antud kõigest kaks kohta, Poolale neli kohta jne. Seega oleme saavutanud, mida üldse saavutada võimalik oli. Praegu on Prantsusmaal kaks ohvitseri, ja kolmas sõidab varsti välja.

Muidugi võiks veel tõusta küsimus, et saata kuskile mujale. Kuid kuhu? Inglismaa ei ole nõus vastu võtma. Jääb veel üle Belgia. Kuid seal on 3-aastane kursus ja õppemeetodites on lahkuminekuid Prantsuse kõrgema kooli meetoditega, — nii et sinna ei ole mõtet saata. Parem juba saata sinna, kus meetodid on ühtlased.

Kui ma läinud aasta lõpul Prantsusmaalt tagasi tulin, siis kindral Soots'i nõusolekul algas õppetöö reorganiseerimine, mis kestub seniajani täiel ulatusel. Tänavu sügisel Prantsuse kõrgemast koolist tuleb tagasi kolonelleitnant Jaakson, kes määratakse otsekohe tööle sõjaväe ühendatud õppeasutusse.

Mis puutub kaitseliidu instruktorite küsimusse, siis on sinna alati püütud komandeerida ainult paremaid ohvitseri. Näiteks 2. diviisi õppekompanii juures sel aastal oli ettevalmistamisel 6 ohvitseri, eesmärgiga neid komandeerida kaitseliitu. Ka teistes diviisides on sellele küsimusele pööratud tõsiselt tähelepanu. Kaitseliidus on meil alati tegutsenud parema haridusega ohvitserid, ja kaitseliidu keskjuhatus on vanemate ohvitseride käes. Seega ei saa millegagi tõendada, nagu oleks saadetud halba elementi kaitseliidu juhtideks või instruktoriteks. Minu diviisist on üldse saadetud kaitseliitu 15 ohvitseri-instruktorit,

samuti on minu teada sinna saadetud ka Tallinna garnisonist. (J. Vain, stp: Kuidas Harjumaaga lugu on?) Kuidas Harjumaaga on, seda ma praegu öelda ei tea. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Kui minul täpseid andmeid ei ole, siis ei või ma midagi kindlasti öelda.

Noorsoo sõjalise ettevalmistuse alal koolides on praegu käimas läbirääkimised haridusministeeriumiga. Selle töö teostamiseks tahame panna ametisse võimalikult suuremal arvul paremaid ohvitseri. Neid ohvitseri kavatsime ette valmistada eriti selleks korraldatud kursustel. Sest pean tähendama, et meil on palju noorimehi, kes soovivad saada soodustusi lühendatud teenistusaja näol kaitseväge astumisel. Minu diviisi õppekompaniis ettevalmistatud ohvitserid anti kaitseleidiu instruktoreteks. See töö läheb edasi. Suvel võimaldatakse kaitseleiidule laagrisolemine koos kaitsevägeosadega. Seega on kõigiti hoolega püütud käsitada seda küsimust. Kaitseministeeriumi mure on, et kaitseleidi ei satuks halbadesse kättesse.

Mis puutub „Sõdurisse,“ siis pean tähendama, et „Sõduri“ toimetamine meil on ühe edumeelsema ohvitseri käes, ja mulle on võõrastav ütetus, et seal moonutatakse sotsialismi.

„Sõdur“ on meil ainukene sõjaasjanduslik ajakiri. Tema veergudel võivad meie kaitsevägejuhid oma mõtteid avaldada mitmesuguste küsimuste kohta. Siin saame käsitada ja levitada küsimusi, mis praegu on modernsed ja aktuaalse tähtsusega, sest paljud ohvitserid meil ei tunne võõraid keeli. „Sõdur“ teeb seda tööd rahuloldavalt, püüdes kaasa kiskuda vaimlisele tööle ka meie noori ohvitseri. Tõrjun tagasi etteheite, nagu oleks „Sõdur“ teinud poliitikat. Ma olen olnud „Sõduri“ toimetaja, ja praegu toimetab seda ajakirja kolonel-leitnant Traksmann. „Sõdur“ ei aja mingisugust poliitikat, nagu ka kaitseväge poliitikat ei aja.

(Vahelhüüe J. Vainu, stp poolt.) Teie ütlete, et nad moonutavad sotsialismi. Lehitsen alati „Sõdurit“ ja seda igatahes märganud ei ole. Kui see siiski on sündinud, siis ehk näitate minule konkreetse juhtumise. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Noh, mõni karikaatuur on vahest päris heaks tõenduseks, ja võib olla, see sunnibki uurima, et mis asi see sotsialism siis õieti on, kas on ikka tõesti jagamine. Mõnel korral, kui mõnest asjast palju halba räägitakse, siis ärritab see mõistuse uurimisele ja sunnib seda asja lähemalt vaatlema ja selles veenduma, kas ta tõeliselt siis nii halb on.

Mis nüüd puutub faktilisse märkusesse, mis tehtud rkl. Schütz'i poolt, siis pean ka mina faktilise märkusega tähendama: meil teenivad sõjaväes Teie omad sõbrad ja lähemad inimesed. Kas Teie tahate, et need elutseksid viletsates majades, kas tahate nad panna elama sealauta. Ei, kaitseväge ei ole see, keda võib panna ükskõik kuhu ja kellega võib toimida sarnaselt. Nii viisi see asi ei lähe. (J. Vain, stp: Aga tuleb korras hoida see maja!) Jah, korras hoida oskame meie muidugi.

Juhataja **R. Penno**: Lõpusõna on kaasaruandjal.

Kaasaruandja **R. Vreeman**: Ei tarvita.

Juhataja **R. Penno**: Kaasaruandja lõpusõna ei tarvita. Panen sõjaministeeriumi korralised kulud hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on sõjaministeeriumi korralised kulud vastu võetud.

On ettepanek tehtud, koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 14.40 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **K. Einbund**.

Abiesimees **R. Penno**.

Abisekretär **O. Liigand**.

